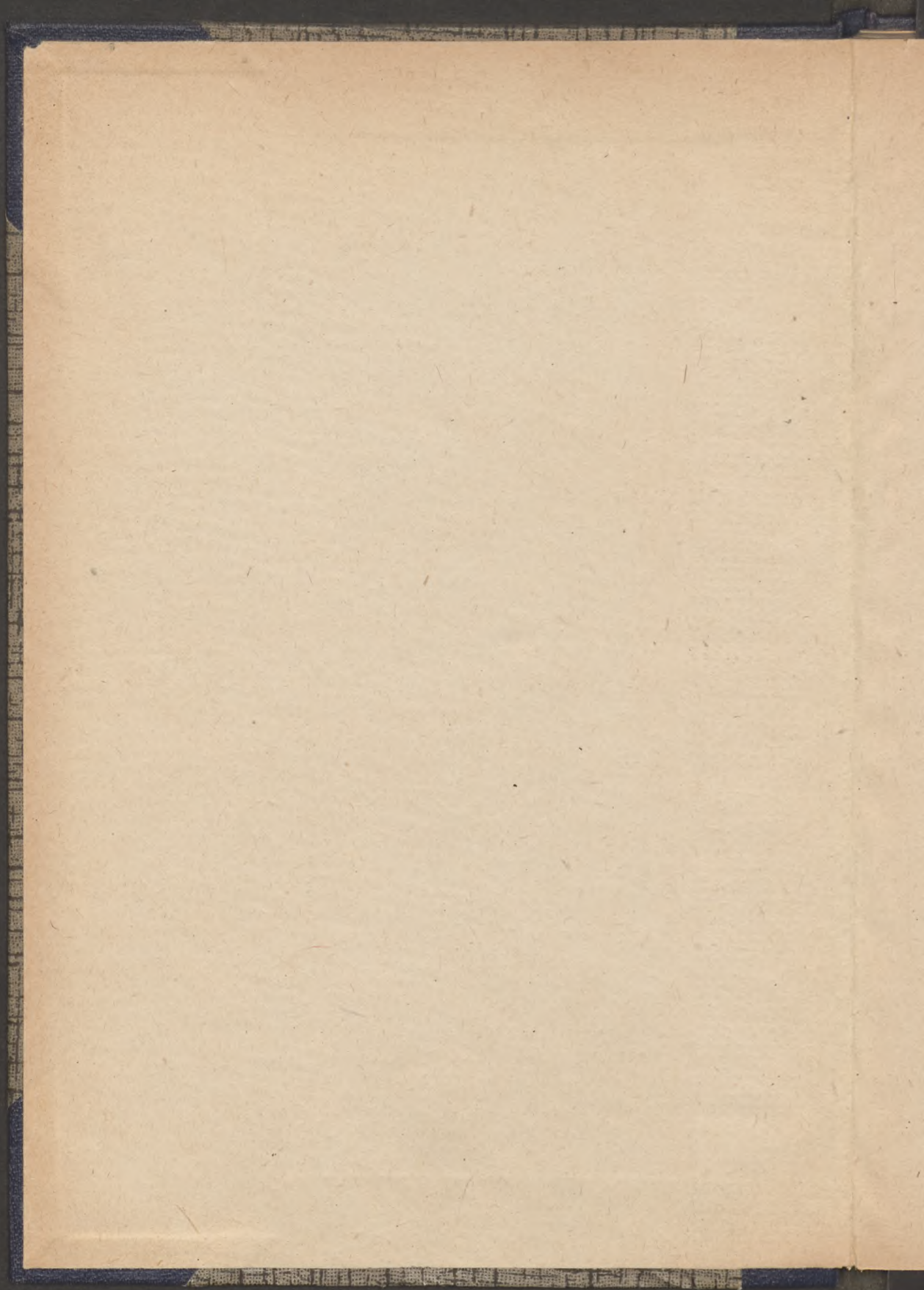
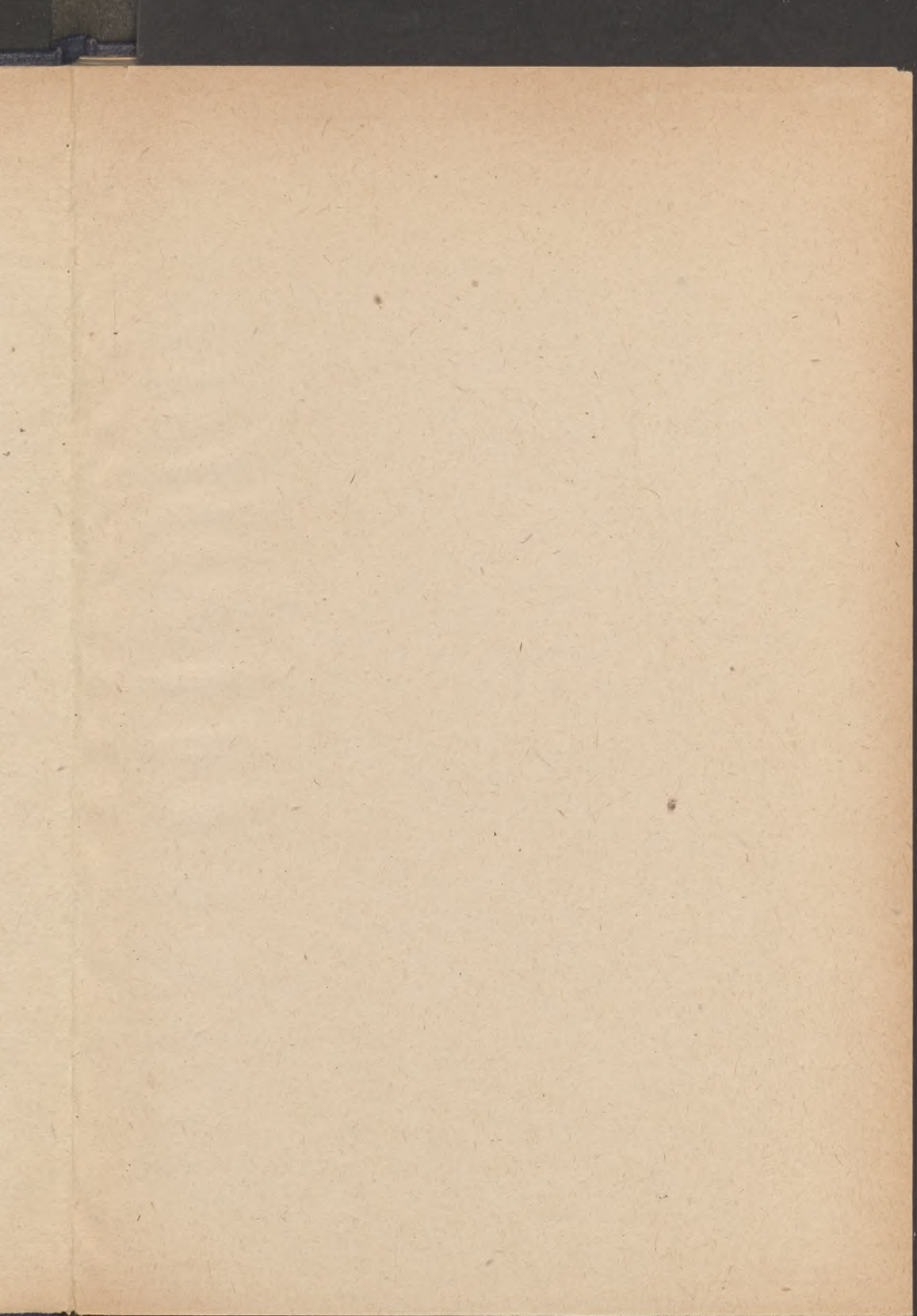

.....
254.545 OSZK
.

a
n

254545

22

I 91 c 93

Lám Frigyes :

Győr
a magyar regény- és
novellairodalomban

1898

1898
1898
1898

1898

1898
1898

GYŐRI SZEMLE KÖNYVTÁRA

SZERKESZTIK: LOVAS ELEMÉR ÉS JENEI FERENC

22.

ml 73/2
győri

Győr a magyar regény- és novellairodalomban

Írta:

LÁM FRIGYES

GYŐR, 1942.

Baross-nyomda: Uzsalý és Koncz Győr, Andrassy-út 24.

A Központi Statisztikai Hivatal
könyvtárának állományából leírt
s a könyv-
tárnak átengedett esztendőtermék.

M. KIR. KÖZP. STATISZTIKAI HIV.
KÖNYVTÁRA

1944. évi. napló 5521. szám

vétel cseke ~~számlák~~ költés pl.

Gierke. -

101.

R
2

254543

R
1955

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR

N Növedéknapló

1953. év 9172

sz.

Győr nevét a történelem vitte be a világ figyelmébe és köz-tudatába, de egyúttal az irodalomba, a költészetbe is.

A város eleste és felszabadulása olyan nevezetes események voltak, hogy még évszázadok múlva is izgatták a képzeleteket. Győr másodszor is világhírnévre vergődött a francia invázió és az utolsó nemesi felkelés által, és ezért 1809, a város ostroma és meghódítása, Napoleon és a franciák győri időzése megörökítésre találtak a magyar verses és prózai irodalomban is.

Tudomásom szerint *Virághalmi Ferenc* (1824—1875.)¹⁾ volt az első, aki városunk történetéből, még pedig a török háborúk korából, merítette regényeinek tárgyát. Két történeti regényt írt Győr multjából. *Virághalmi Ferenc* nem volt győri születésű, de már négyéves korában költözött be özvegy édesanyjával Komáromból Győrré. *Virághalmi*, azelőtt *Blumentritt*, itt járt iskolába, itt töltötte ifjúkorát és mindvégig, haláláig győrinek vallotta magát.

Milyen lehetett az a város, amelyet ő megszeretett és amelyet műveiben dicsőített?

*Magda Pál*²⁾ soproni tanár könyve, amely 1819-ben jelent meg, ad erről felvilágosítást. Győr vármegyéről és Győrről a következőket mondja:

Valamint a gabona és bortermesztés körül igen szorgalmasokodik a nép, úgy a hajókázással és kereskedéssel, mellyel szép virágzásban van, kivált a közép pontján; Győrött, sokan foglalatoskodnak. A tudományok körül a Győri virágzó tudományos intézetekben sokan fáradoznak, úgy hogy itt még más Vármegyék is keresnek világosságot. Győrött a legnagyobb a pallérozottság. — A győriek igen szép magyarsággal élnek. — Győr vármegyében Szent Márton és Győr között két Baráton és három Nyúlön szántanak.

¹⁾ Lám Frigyes: *Virághalmi Ferenc*. Különlenyomat a győri m. k. áll. leánygimnázium 1926/27. évi értesítőjéből.

²⁾ *Magda Pál*: Magyarország és a határ őrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest, Trattner betűivel és költésével. 1819.

Győr, Jaurinum, Raab, a Rábának a Dunával össze folyása mellett, szép helyen és szépen épült. Sz. k. város 12000—13000 lakossal, és sok ékességekkel. Az itt öszve folyó Kis-Duna, Rábtza és Rába, és a Buda és Béts között lévő ország út mellett való fekvése eleven kereskedést és a pénznek sebes és bő folyását nemzi. (Volt gabonakereskedő, aki mázsa ezüsttel (argenteriaával) rendelkezett.)

Már a Rómaiaknak is annyira tetszett a tályéka, hogy itt Arabona városát építenék.

Nem régen még erősség volt, de már itt is látni nyomait Bonaparte Napoleon itt létének, a ki megszabadította immár a Győrieket a háborúnak és ostromlásnak veszedelmeitől. Sat. Sat.

1820-ban kezdték a győriek a régi várfalaknak lebontását, de ez a munka olyan lassan haladt előre, hogy a kis Blumentritt Franci még igen sokat látott a régi dicsőségből. A kis fiú szerelmes volt a régi várkapukba, ezek népesítették be képzeletét is olyan romantikus hősökkel, akiket később regényeiben szerepeltetett.

Győr akkor még nem volt gyárváros, erdősegeit és a folyók partját még nem sivatagosították el, az ipar szent nevében, folyóvízeit még nem szabályozták. A folyók még úgy folytak, ahogy nekik jól esett; tele voltak hallal, hisz Fényes Elek szerint a „Kis-Duna olyan halbő, hogy még Pozsonyt is innen tartják el hallal”. Győr környéke szép volt, dús erdők szegélyezték a folyókat.

„Fő kereskedő város, hol mintegy 400 hajók kötnek ki esztendőnként, különféle termékekkel megrakva.” (Írja Fényes Elek 1836-ban.)³⁾

Győr a burcellások, sertéskereskedők, a görög üzletemberek, a halászkok Eldorádója.

Ebben a városban élte le ifjúkorát Virághalmi.

Első regénye „A fegyverkovács” megjelent először a Győri Közlönyben 1858-ban folytatásokban, majd könyvalakban Győrött, Sauerwein Gézánál.⁴⁾

Szinpadra alkalmazva előadta Hegedüs Lajos társulata 1859. március 16-án.

Az első fejezetek — a regény nagy része — Győrött játszódnak le. 1686-ban kezdődik a történet, amikor Lotharingiai Károly seregével Győrön át Buda felszabadítására indul. Endreffy Menyhért, a győriek fiatal fegyverkovácsa irigyelve nézi a szép magyar leventéket. — Virághalmi, mint írja, látta és ismerte még a Karmelitabátyát és mellette azt a sötét kovácsműhelyt is, amelyben hajdanán az ő hőse törökvágó pengéket készített magyar daliák számára. — Endreffy huszárnak áll be a Petneházy csapa-

³⁾ Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota. 1836. (110. l. és 104—116. l.)

⁴⁾ A fegyverkovács. Győri Közlöny. 1858. évf. 52—65., 67., 71—101. szám. Könyvalakban: Virághalmi Ferenc, A fegyverkovács. Regény. Nyomatta: Sauerwein Géza. 1859. 105. lap.

tába. Meglát egy fiatal nőt, Zarándi Gildát, és beléje szeret. Ez a Gilda titokban férjhez ment Bernburg császári ezredeshez; van már egy Aranka nevű csecsemő leánykája is. Egy Dubois nevű francia kalandor megöleti Bernburgot, el akarja tüntetni a kis Arankát is, hogy mint aljas hozományvadász, férje lehessen a gazdag özvegyasszonynak. Endreffy Menyhért, a fegyverkovácsból lett huszár, nem tudja megakadályozni Bernburg halálát a Vértástanál vívott orvtámadásnál, de elrejtí a halott kisleányát: Arankát. (A Vértásta volt az a bástya, amelyet 1598-ban 300 török robantott fel magára, hogy a gyaurok fogságába ne jusson.)

Dubois rátereli a gyilkosság gyanúját Menyhértra. Menyhértet halálra ítélik. Agyon akarják éppen lőni szegényt a Fehérvári-kapu előtt, amikor portyázó törökök megtámadják a várost. A zűrzavarban a fegyverkovácsból lett huszár elmenekül, a ménfői hegyek közt keres menedéket. Ott leányruhába öltözik. Visszatér Győrré és hallja, hogyan dobolják őt ki, mint orgyilkost és hazaáruló szökevényt. Ezentúl sem mutatkozhatik valódi alakjában, bújdosni kénytelen. Mivel a kisleányt nem adhatja vissza az eltűnt Gildának, magával viszi és felneveli Arankát. A felszabadult Budán él, mint Haragos Éliás fegyverkovács, akiben senki sem sejtethi a körözött állítólag gyilkost. Púposnak és félszeműnek tettei magát. Felneveli a bájos Arankát, aki az álnyomorékban, a szurtos kovácsban, édes apját tiszteli. Húsz év múlik el. A kisleányból gyönyörű hajadon lett. Szegény púpos és félszemű nevelője beleszeretett. Aranka nagyon kíváncsi, megtalálja és elolvassa Haragos Éliás naplóját. Megtudja, hogy milyen hőstettel mentette meg őt a kovács, és hogy ez nem is az atyja! Egy éjjel a leány meglesi a kovácsot, amikor a púpot lecsatolja a hátáról és az arcát elcsúfító félszemű maszkját levesi. Olyan szép ez az ember, hogy Aranka azonnal szerelmes lesz beléje. És mi lehet a regény vége? Rövid leszek. Aranka megtalálja Endreffy segítségével anyját: Gildát, — a fegyverkovács magánkihallgatáson jelenik meg Lipót királynál, aki ártatlannak nyilvánítja és századossá nevezi ki. Kolonics bíbornok megeskedtetí Menyhértet az ő kedves Arankájával. És Dubois, a gonosz lélek, aki Gildát házasságra kényszerítette és kelepcebe akarta csalni a kovácsot is, hurokra kerül és keservesen meglakol.

A mese annak a közmondásnak illusztrálására szolgálhat: nézd meg az anyát, vedd el a lányát! Hihető, hogy a fiatal leány belebolondul a nagy különbség ellenére is az ő önfeláldozó megmentőjébe, és ebben a szerelemben nagy szerepe van a hálának, — de könnyű egy leánynak beleszeretnie a fegyverkovácsba, aki egy második Berend Iván Berend Iván előtt, — mindent tud, még irodalmi leckéket is ad Arankának. Kitűnően vív, pompásan kovácsol, nagyszerű színész. Fényesen játssza a művelt és délceg huszártiszt és a púpos, félszemű és piszkos kovács kettős szerepét.

A regény győri részletei a legjobbak. Magunk előtt látjuk a várat, a városi polgárság életét. A régész sok adatot találhat a könyvben a város régi helyrajzára vonatkozólag. A romantikus mese szövése elég ügyetlen, stílusa pedig dagályos, ma már erősen elavult.

1859-ben jelent meg Győrött, Sauerwein Géza nyomdájában, Virághalmi kétkötetes regénye „*Törökvilág Győrben*”. 209 és 211 lap. Virághalmi a regény előszavában Ráth Károlyra hivatkozik, akinek szívességéből sok új és ismeretlen adatot kapott Győr visszavételére vonatkozólag. A regény témája: hogyan lesz a szerelem hatalma által török fiatalemberből keresztény magyar vitéz.

Izmael aga, a regény főhőse, cudar vadságú fiatal török, 1597 tavaszán Győr-Ujvároson keresztüllovagol. Lová megijed egy kis malom zajától, amellyel egy kis fiú a hóvízben játszik. Az aga a sikoltó gyermeket üldözi. A fiúcska jajgatására szaladva jön a boltból Jolán, a szatócs leánya. Az aga úgy csapja arcul a szép leányt, hogy ez leroskadtt öccse mellé. A leány atyja, a szatócs, panaszzra megy a renegát Ali basához Izmael ellen. Ali megígéri ugyan, hogy elégtételt ad, de parancsot ad Izmaelnek, rabolja el a szatócs leányát, akiből háremhölgyet óhajt csinálni. Izmael azonban már bánja kegyetlenségét, sőt már halálosan bele is bolondult a szép Jolánba. Elhatározza, hogy, ha török, ha szakad, de megmenti a leányt. Éjjel elmegy Demeterékhez és figyelmezteti őket a veszélyre. Csak-hogy Ali basa gyanút fogott és janicsárnak öltözve, elkísérte Izmaelt az éjjeli útján. De Izmael felismerte a bárányszőrű farkast és rászegelte pisztolyát. „Ali basa az aga határozottsága által oly zavarttá lőn, hogy megsemmisültve állt a szikrázó szemű Izmael előtt, ki pisztolyát a basa mellére irányította.”

Amikor a basa nagy keservesen felocsúdott félórányi tompultságából, már árkon-bokron túl jártak a Rába ingoványai között a győri szökevények: Demeter, a szatócs, gyermekei: Jolán és Iván és szöktetőjük: Izmael.

Amikor Izmael látja, hogy a menekülők már jó úton vannak Pozsony felé, visszafordul és a basa bosszúja elől a magyar táborba szökik át, beáll magyar huszárnak, megkeresztelkedik és felveszi a Török Miklós nevét.

A regény legérdekesebb és legizgatóbb fejezetei Győrött folynak le. Győr ostromának leírása igen vonzó és eleven.

1598. március 29-én a törökök nagy biztonságban érezték magukat. A helyőrség kétharmada szabadságon volt. A közeledő gyaurlak kutyáktól nem félték az igazhitű müzlmánok. „Hamarább megszólal a vártorony rézkakasa, mint Győrt a keresztény bevegyle!” Ali basa, a renegát olasz, jól beborozik és kockán sok pénzt nyer el Omár agától. Összevész, sőt össze is verekedik partnerével, amikor iszonyú robbanás rázkódtatja meg a várost. Betörnek az összes ablak és az ominózus érckakas nem ártall hármukat kukorítani!

Török Miklós és társai felrobbantották a híres petárdával a Fehérvári-kaput. Az ostromlók bent voltak a várban. A Heltingbergen, a mai Káptalandombon, a törökök magukra robbantották fel a löporraktárt.

Alival magával maga Török Miklós vív meg. A basa elesik. Fejét levágják. Török Miklós részt vesz azon a lakomán, amelyet a győri vár lakosztályában Pálffyék rendeznek, de rosszul érzi magát a duhaj jókedv között, mert mindig a Pozsonyban levő Jolánkájára gondol. Otthagyja a társaságot és lemegy a Püspökvárnak, azaz Ali basának tündérszép kertjébe. „Ott, ahol a Rába a Rábtzával egyesülten a Dunába szakad” és ott

egy hölgyet talál. Ez a hölgy nagy veszélyben forgott. Miklós megmenti és elviszi az Ó-Dunakapu mellett fekvő házba. Itt kiderül, hogy ez a hölgy Ali odaliskja és nem más, mint Miklósnak koránt eltűnt, elrablott testvérhuga. Hogy egy kicsit magunkhoz térhessünk a nagy csudálkozástól, betétül kapjuk Leonának még csudálatosabb történetét. Leonától tudja meg Miklós a váralatti titkos folyosó létezését. Leszáll tehát a mai Püspökvár pincéjéből egy rejtélyes kúton át a földalatti folyosóba és ott még öt darab igen szép háremhölgyet talál, továbbá még nagyobb kincseket is, t. i. 20.000, mondd húszezer aranyat. A hölgyeket gavallérosan szabadon eresztí, a pénzt pedig elhelyezi a haza oltárán. Azt az öt gyönyörű háremhölgyet Hámár, a csúnya banya, Ali háremőre, ki akarta volna éheztetni. Végtelen hosszú rémmesét kapunk itt arról, hogy lett Hámárból, Háfiz költő özvegyéből, a csudaszép királyleányból, csúf, méregkeverő boszorkány. (Háfiz szerepeltetése majdnem olyan anachronizmus, mint azt olvasnók valahol, hogy Julius Caesar repülőgépen ment Alexandriába.)

Virághalmi nagy fantáziával kevert össze történelmi adatokat a régi győri polgárok mendemondáival. Cigányjóslatok, titkos alagutak, elrejtett kincsek, a háremélet gyönyörei és borzalmai, a *mázmorra* nevű földalatti börtön kegyetlenségei, a rémregényszerű gyilkosságok a regény mozgatói, motívumai, igazán dús választékban.

Győr ostroma után Miklós Pozsonyba megy és feleségül veszi Jolánt. De evvel még nincsen vége a regénynek. Sőt csak most kezdődik el a bonyolult része. Miklós csatába megy és eltűnik. Felesége és fia Sokoró-Kajáron telepednek le. Török hódoltsági területen. Sok kaland után, amelyekben a még mindig szép Jolán török portyázók kezébe is jut, Török Miklós húszévi rabságából kiszabadul, visszanyeri elvesztett szemevilágát, megtalálja Jolánt és fiát. Fia Győrött telepedik le, és, Virághalmi szerint, a család évszázadok mulva még most is virul. (A balaton-főkajári Török család.)

A regény tele van a legrikítóbb véletlenekkel, a német rabló-romantika — Cramer, Spiess és Vulpius képzeletére méltó borzalmakkal, — de amikor megjelent, nagy tetszéssel fogadták Győrött is, mert a kor felfogásának és ízlésének nagyon megfelelt az 1001 Éjszaka színeivel festett török mesevilágnak romantikus megvilágítása, hiszen Jókai is ilyen színben látta a „Törökvilágot Magyarországon“. Ha ilyen lett volna, nem kellett volna Mohamedet kivenni. A kritika is magasztalta. Rózaági Antal a „Divatcsarnok“ 1860. évf. 9. és 10. számában dicséri egyebek közt érzelmdússágát és megkapónak mondja a szív-mozzanatok meztelen ecsetelésében. Nem akad fenn a valószínűtlenségeken, csak a nyelvét nem tartja kifogástalannak.⁵⁾

⁵⁾ Rózaági Antal 1829-ben született Sajóladon. Eredeti neve Rosenzweig volt. Honvéd lett; megsebesült a Branyiszkon; három hónapig a lőcsei kórházban feküdt. Előbb orvosnövendék volt. 1856-ban Győrbe jött, német lapot indított „Raaber Geschäftsanzeiger“ címmel. 1857-ben katolikus lett. Tanár lett a bencés főgimnáziumban, német és francia nyelvet tanított. Ő alapította a Győri Közlönyt is. 1859-ben Pestre ment újságírónak. Majd tanár volt Kassán és Aradon. Rózaági nevét 1880-ban Rózsára

Virághalmi írt még egy történelmi regényt: *A király véencei*, amely Kálmán király idejében játszik. Ebben a munkában is van győri vonatkozás: Harduin győri megyéspüspök eleinte hisz a boszorkányokban, később azonban szabadgondolkodó lesz, belátja tévedését, szöggre akasztja babonás balhiedelmét és védője lesz az ártatlanul ördögcimborasággal vádolt hölgyeknek. Virághalmi itt a XIX. század eszével gondolkodik, anachroniztikusan. Kálmán király rendelete, mint ezt annak idején Katona Lajos kimondta, csak a vampirokra vonatkozott, mert mint hithű ember, az uralkodó nem vonhatta kétségbe a Bibliára is támaszkodó hitet. (Lásd Sault és az endori boszorkányt!)

Virághalmi regényei nehezen hozzáférhetők, csak a múzeumokban találunk belőlük egy-egy példányt.

II.

Itt vethetjük fel a kérdést, hogy mi ihlette meg Virághalmi győri regényének írására. Gyermekkori emlékei sarkalták első sorban azon esemény költői feldolgozására, amellyel Győr egyszer a világtörténelem érdeklődésének középpontjában állott, hiszen az ő diákkorában még ünnepelték húsvét hétfőjét, a felszabadulás napját (eredetileg húsvét keddjén, a harmadik ünnepnapon) búcsúval, magyar és német prédikációval, ünnepélyekkel, — így a győri papnövendékek évenként verseket szavaltak Pálffy és Schwarzenberg tiszteletére. V. Ferdinánd király látogatása alkalmával előadták a színházban Haffner darabját: *Pálffy und Schwarzenberg, oder die Wiedereroberung Raabs*. 1839. június 10.⁶⁾

Nagyon csábító téma irodalmi megörökítésre a győri érckakas mondája is. Mahmud pasa a Duna- vagy Vizi-kapu fölé díszes toronnyal záródó vigadó helyiséget építtet⁷⁾

„A dóriai stílusban épült kaput kőharangocskák díszítették. Rajta volt valamelyik középületről leemelt császári címer is, s e fölött az arra főtött félhold. Ezen torony tetejére a pasa szélszázlólul vörösrézből készült kakast illesztett, mely annak előtte

változtatta. 1886-ban halt meg Aradon. Ahogy Győrből távozott, regényt írt: „Kisvárosi titkok” címmel, 1858-ban. Erről igazán megsemmisítő bírálatot mondott a „Hölgyfutár” 1858. évf. 268—271. számában, tehát négy hosszú folytatásban ütötte agyon Rózsaági vidéki regényét, amelyben bizonyára győri emlékeket is dolgozott fel az író, de nem lokalizálta őket. Rózsaági felesége, csíktapolcai Bálintffy Etelka *Hajnalka* néven felkapott írónő volt. Színyei: Magyar írók etc. XI. 1295—1298. hasáb. — Rózsaági kalandos életében egyszer igen nagy hírnévre vergődött, mert cikkével minisztert buktatott meg. Erről szól Kemény István a *Literatura* 1929. 402—403. lapján megjelent cikke: „Egy újságcikk következményei.”

⁶⁾ Lásd: Lám Frigyes, V. Ferdinánd király Győrött 1839-ben.

⁷⁾ Ez a vigadó helység vagy kéjlak más író szerint csak „ein schlechtes Lustheisl” volt. Lásd Mohl Adolf cikkét: Győr elestének és visszavételének irodalma. Győr, 1935.

valamelyik templom tornyát díszítette. Értesülvén a keresztények mozgolódásáról, ekkép gúnyolódott a pasa: Akkor lesz Győr ismét a keresztényeké, majd ha megszólal a vigadó fölött a vaskakas, megtelik alatta a félhold és megcsendülnek a kapu fölé vésett kőharangok." (Mohl Antal: Győr eleste és visszavétele 1594—1598. — 42—43. l.)

Így mondja ezt Mohl Antal régi latin tört. művek alapján, melyekre hivatkozik. Mint látni fogjuk, a rézkakas igen nagy népszerűségnek örvend a költők körében, de a három csuda helyett rendesen csak az egyiket éneklik meg, t. i. a kakaskukorékolást, a félhold megtelését és a kőharangok megszólalását mellőzik.

A költők igen sokat foglalkoztak Győr visszavételével. Mohl Adolf bibliográfiája oldalakat tölt meg latin versek felsorolásával, amelyek mind Győr visszafoglalását dicsőítik. Mohl Antal közül szemelvényt az egyik korabeli költőtől:

A pasa: Aufs Wasser Thor zur Frist
Ein Han darauf sitzt mit traven,
Der gantz vergoldet ist.
Mit freud thet er eingehen
Gar oft in das Lusthaus,
Sprach, wann der Han thut kreen,
Sollen mich treiben aus
Die Deutschen Hund ich sage
Ehe gwisslich nicht fürwar,
Ich fürcht mich keiner Plage,
Und lebt ich Tausend Jahr.

Igen hosszú költeményt írt Győr visszavételéről Hans Weber, és ezt és Gyulai Márton két korabeli versét Mohl Antal könyvében olvashatjuk. A Rézkakas mondájának tizenkilencedik századbéli feldolgozói mind Mednyánszky Alajos könyvét használták forrásul. (Alois Mednyánszky: Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit. 1829.) Az első rész második darabja a győri csudakukorékolásról szól. (59—65. l.)

Karl Haffner megírta Mednyánszky nyomán 1833-ban színdarabját „Schwarzenberg und Pálffy, oder Raabs Wiedererobierung aus der Gewalt der Osmanen“. Ecker János szerint Haffner néhány napig Győrött volt, hogy itt ihletet nyerjen és helyszíni és tereptanulmányt folytasson. A darabot a pesti színház számára írta. Először 1833 szept. 3. került színre.⁸⁾

Magyar színdarabot írt ugyanerről: Pázmándi Horváth Endre: Győr visszavétele. Eredeti hősi játék, 3 felvonásban. 1836.

⁸⁾ Kádár Jolán: A pesti és budai német színészet története. 52. és 53. l. Haffnerről.

Német költeményt írt *Adolf Foglar*: *Der eiserne Hahn von Raab*.⁹⁾

Magyarul énekelték meg versben a rézkakast Garay János, Győry Vilmos, Cifry Regős (Dunántúli Hirlap, 1914, 97. szám) és Árvay Sándor. (Hősök emléke. Közli Mohl Antal idézett könyve. 86. l.) Ismertetik a mondát Greguss Ágost és Hunfalvy János a „Család könyve“ című munkában. 1858. 394. l.

Német regényt írt *George*: *Ibrahim Pascha* címmel. (Ibrahim Pascha. Historischer Roman von George. Leipzig. 1846. 372 lap. Bergers Buchhandlung.) A regény első három fejezete Győrött játszódik, ezekben kapjuk meg Győr elestének és visszafoglalásának történetét.

Hollós Jusztián O. S. B. történelmi elbeszélést írt: „Győr visszavétele 1598-ban.“ (Kéziratban.) (Szt. Benedek-Rend története. VI.) B. 847. l.

A győri kakas mondáját két ifjúsági író is feldolgozta elbeszélésben.

I. *Szerelemhegyi Tivadar*: *A győri vaskakas*. (Elbeszélés a török hódítás korából. Budapest. Szent István Társulat. 1904. 87. lap.)

Szerelemhegyi elbeszélése jó történelmi tanulmányok alapján írja le az ostromot és megelőzőleg a török hódoltságban sínylő magyarok szenvedéseit élénk, szinte rikító színekben. Leírja azt a siralmas időt, amikor a győri székesegyházból részint löporraktár lett, részint pedig lóistálló. Az elbeszélés főhőse De Villy francia származású tüzértiszt, Hardegg árulása után elveszti menekülés közben feleségét és két gyermekét. Azt hiszi, hogy a törökök vízbefojtották őket és rettenetes bosszút esküszik a taroknak. Elmegy Franciaországba és megtanulja a petárdakészítést. Hazajön Magyarországra és mint hírhedt „*lapuskás ember*“, réme lesz a törököknek. Hajókat, őrházakat, hidakat robbant fel. Ő robbantja fel petárdával (a történelem Vaubecourt-nak mondja a nevét!) a Fehérvári kapot. A Vizi-kapu fölött lévő vaskakas erre nemcsak kukorékol, de szárnyát is verdesi. Erre a csudára adják fel a harcot a megijedt törökök. Ezt a csudát a szerző nem magyarázza meg. Okosabb győriek úgy magyarázzák ezt a természetellenes eseményt, hogy a kakas be volt rozsdásodva, forogni nem tudott; amikor a petárda felrobbant és a löportorony utána, a légnyomás olyan nagy volt, hogy megforgatta a kakast és a kakas nyele olyan hangosan és szaggatottan sivított, hogy kukorékolásnak hangzott.

Balladában, legendában helyénvaló a csuda, de elbeszélésben, regényben nem kérünk belőle, mert akkor mesével lesz dolgunk, nem természetes eseményláncolattal.

⁹⁾ Erről a költeményről Lám Frigyes: *A győri vaskakas*. Győri Hirlap, 1913. december 25.

¹⁰⁾ Mednyánszky, Haffner, Greguss és Hunfalvy, George, Hollós említett műveit Mohl Adolf nem sorolja fel „Győr elestének és visszavételének irodalmában, valamint Donászy Ferenc elbeszélését sem.

De Villy, Szerelemhegyi hőse, megtalálja feleségét és két gyermekét, és nagy a happy-endes boldogság.

Az elbeszélésben szerepelnek Ali pasa, Pálffy és Schwarzenberg is.

Szerelemhegyi elbeszélése élénk és kedves, felnőtt is élvezettel olvashatja.

II. *Donászy Ferenc: A győri érckakas.* Novella. (A könyv címe: Donászy Ferenc: A győri érckakas és egyéb történeti elbeszélések. Budapest. Athenaeum. 1914. 126 lap. A mi novellánk 3—78. lapon.)

Pálffy Miklós komáromi várkapitány beleszeretett Vágfalvy Bálintnak egyik leányába. Vágfalvy a Tóköz egyik falujában lakik, búsul kis fiacskája után, aki nagyon régen eltűnt. — Hardegg gróf eladta és feladta Győrt. Győr elbukása után Komárom ellen vonul a győztes Szinán, de Pálffy visszaveri; győz, de megsebesül. Amikor felgyógyult, hallja, hogy egy olasz renegát: Ali lett Győrnek a pasája. Ali pedig régi ellensége Vágfalvy Bálintnak. Ali el is fogatta Vágfalvyt és foglyul vetette a győri vár tömlöcébe, a mázmorrába. A gonosz Ali elraboltatja még Piroskát is, Pálffy menyasszonyát, Vágfalvy leányát. Pálffy most már azon iparkodik, hogy aráját és leendő ipáját kiszabadítsa. Az egész elbeszélés tengelye Piroska megszabadítása. Pálffynak egy török ruhába öltözött hű szolgája bemegy Győrbe, kalmárnak mondván magát, bejut Piroskához is, aki Ali háremében bánkodik. Kápráztató leírását kapjuk a vár kertjének, amelyből tündérparadicsomot csináltak a törökök. Piroska betegnek tettei magát, és Ali pasa egy fiatal török orvost küld hozzá. Az orvos pedig nem más, mint Piroskának régen eltűnt fivére, akit a törökök elraboltak és mohamedánusnak neveltek. Egymásra ismernek a testvérek egy amulet révén. — Pálffy titokban megrohanja a várat, a Fehérvári kaput felrobantják a petárdával, bevonulnak a magyarok; harc keletkezik; a Rézkakas kukorékol; Ali elesik; a rabok kiszabadulnak, és... Pálffy elveszi Piroskát. Az apa is kiszabadult, és felismeri a török orvosban elveszett fiát. Pálffy barátja: Schwarzenberg elveszi Ilonát, a kisebbik Vágfalvy-leányt.

Donászy novellája olyan romantikus, mintha Virághalmi írta volna, tele van a legóriásibb meglepetésekkel, égbekiáltó véletlenekkel. A győri vár leírása azonban igen érdekes és talán pontos is. A szerző a négy évnél tovább tartott elvesztési és visszafoglalási eseményeket nagyon összesűríti, mintha csak egy pár hétig tartottak volna. Donászy is az 1001 Éjszaka színeivel festi a török világot. Egész meseszerű pompával viszi a tehénkaraván a budai pasa leányát esküvőre. Pálffýék megtámadják a tevés díszfelvonulást, elfogják a török hercegnőt is, kicserélik magyar foglyokért. Donászy nem törődik a történelem adataival. Pálffy és Schwarzenberg győrmegyei házasságáról nem tudunk semmit sem, sógorokat csinál belőlük a novellairó. Ifjúsági munkának készült a friss elbeszélés, de a háremélet rajza benne olyan vonzó és csábos, hogy felizgathatja az ifjúság fantáziáját.

III.

Virághalmi után Vas Gereben következik, mint olyan történelmi regény szerzője, amely részint Győrben játszik és a városunk tágabb értelemben vett környékén, szomszédságában, Komáromban és Komárommegyében.

Vas Gereben ezen regénye a következő: *Dixi. Korrajz.* (Vas Gereben összes munkái. X. kötet. 292 lap.) Vas Gereben 1865-ben írta ezt a művét.

Regényes korrajza 1807-ben kezdődik és 1825-ben ér véget. Elmondja egy Katona Mihály nevű szegény nemes ifjú történetét. Király pécsi püspök nevelteti; győri bencés diák lesz belőle, majd Győrött jogász, aztán ügyvéd; elveszi feleségül Sörös Ilonkát, egy komáromi birtokos leányát. — Az elbeszélés főhőse Király pécsi püspök, ki alapítványt tett a győri jogakadémián szorgalmas és tehetséges szegény fiúknak taníttatására. Novák Krizosztóm, pannonhalmi főapát, felsőbüki Nagy Pál, Kisfaludy Sándor mint cselekvő személyek szerepelnek az elbeszélésben a történelemből ismert jellemükkel. Az egész regény a jobbágyfelszabadítás körül forog. Kóstolót kapunk az elbeszélés során a francia invázióból is. — Mihály diák a győri jogakadémián hallgatja és tanulmányozza a jogot. Vass Gereben, aki szintén győri jogász volt, megörökíti leírásában egy államgazdasági órának lefolyását a tanár előadásával együtt. A regény három fejezete Győrött játszik. (A pályatársak. Ó és új fogalmak. A győri vásár.)

Katona Mihály azt mondja Győrött az akadémián társainak: „Történetesen Győrben vagyunk és e helyen a nemes embernek jusson eszébe, hogy itt, úgy ahogy, megsegényítették, — és merem mondani, hogy a régi módon a csorbát ki nem köszörüljük.“ Ezért kell a parasztfelszabadítás, a nemesi kiváltságok eltörlése. — Így beszél Katona, aki maga is nemes, — szégyennek fogta fel az insurrekció futását és kudarcát. Vas Gereben: „Nagy idők, nagy emberek“ című regényében védelmébe vette az utolsó nemesi felkelést; azt írja, hogy a bécsi körök szántszándékkal nem adtak fegyvert az inzurgenseknek, hogy lejárassák az intézményt. De ezt bajos elhinni. Hisz evvel „Bécs“ legjobban sajátmagának ártott volna! Az insurrekcióról szóló közvéleményt se Vas Gereben, se Jókai nem tudták megváltoztatni.¹¹⁾ Petőfi költeményében „A nép nevében“ kifejezte a közhangulatot. Kérdi a nemes urakat, hogy mit csinálnának, ha az ellenség megtámadná a hazát?

De ezt kérdeznem! Engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségeket.
Mikor emeltek majd emlékszobort
A sok hős lábnak, mely ott úgy futott?¹²⁾

¹¹⁾ Kossuth Lajos 1843-ban a győri insurrekciós csatát a magyar történet legsötétebb napjának mondta.

¹²⁾ Miért vészelt el a győri csata? A kismegyeri emlékszobor leleplezésénél kiadott füzetben. (A kismegyeri emlékszobor. Kiadja a szobor-

Az insurrekció idejétmúlt donkisottéria volt. Nem volt a napoleoni időkbe való komoly dolog, azért fulladt nevetségbe. És ez a nevetségesség tette tönkre a nemesség tekintélyét is. Érezték ezt a nemesség okos fejei és ezért kívánták a jobbágy-ság felszabadítását.

A rokonszenves regény címe Dixi, mert Király püspököknek minden mondatát ezzel fejezte be, ez volt kedves szavajárása.

IV.

Jókai Mórnak három nagy történelmi regényében találunk győri vonatkozásokat.

„A névtelen vár“ 1876-ban jelent meg. Jókairól az a téves vélemény van elterjedve, hogy nem törődött a történelmi forrás-művekkel, nem azokból merítette epikai hitelét, hanem képzeletének bűvös ujjából szopta minden történelmi alapot nélkülöző meséit.

Pedig igen sok és bő tájékozódást szerzett a nagy regény-író, mielőtt még meséjébe belefogott volna. A Névtelen vár írásánál is több forrásműve volt. Ezek közül nevezetesebbek Bülau Frigyes: Geheimnisvolle Menschen című művének az eishauseni ismeretlenekre szóló része. (Lásd: Képes Folyóirat 1887. évfolyamában: Az eishauseni ismeretlenek c. cikket.) Jókai forgatta Temme és Pittaval bűnügyi krónikáit és kéziratban olvasta Kisfaludy Sándor apologetikus művét: a Nemesi felkelés történetét. (Azóta kiadta Gálos Rezső Kisfaludy Sándor hátrahagyott műveivel. 1931-ben.)

Jókai regényében a Fertő és a Hanság vidékét írja le, de Győr környékét is. Győr a második kötetben szerepel, a magyar nemesi insurrekció leírásánál. Jókai úgynevezett „Rettung“-ot kísérelt meg, meg akarta védeni regényben regényszerűen a felkelést a nevetségességtől, mert hisz Győr mellett, a kismegyeri csatában futamodott meg Napoleon előtt a nemes had egy része, és a köztudatban úgy élt ez a vereség, mint nagy szegény. „Retirálj, retirálj, Komáromig meg sem állj!“ ezt énekelték az insurgenek kicsúfolására.

Jókai Kisfaludy Sándor kéziratát felhasználva, példákön mutatja be, hogy milyen hősieen verekedett a felkelők nagy része. Jókai leírja a győri csatát, de csupa apró képet kapunk,

bizottság. Pannonia-nyomda. Győr, 1897.) Ezt olvashatjuk Bodnár István honvédelezredes nyomán, aki a „Hadtudományi Közlemények“-ben részletesen leírta a csata lefolyását. „A nemesi fölkelés csapata a győri csata előtt négy héttel kezdtek alakulni, kiképeztetésben nem részesülhettek, mikor már háborúba kellett állaniok, fűlszerelésük hiányos volt, úgyhogy puskáikkal lőni nem lehetett, mert azoknak egyes alkatrészei hiányoztak. Mindennek dacára lelkesedéssel követték vezérüket, József nádort.“ — A kudarc oka a kiképzés és a kellő fegyver hiánya és ennél fogva az igazi katonai szellem hiánya volt. Ad hoc sereggel csatát nyerni nem lehet!

mozaikszerűen, egységes kép nem alakul ki a sok részletből. És ha elfogadjuk Jókai és Kisfaludy állításait, nem értjük, hogy miért szenvedtek hát vereséget a helyüket vitézül megállott hősök. Bay Ferenc könyvében megtaláljuk a feleletet.¹⁴⁾

Jókai elmondja Győr ostromát is. Az utolsóelőtti fejezetben arról van szó, hogy Marie, a bourbon hercegnő, a Névtelen Várban rejtőzködő francia királyleány és Themire grófnő, Vavel gróf felesége, Győrött vannak, elfogták őket a franciák. Győr elesett. A várban Guillaume tábornok parancsolt, elküldte Bécs felé feleségét és leányát. Vavel elfogta őket Öttevény mellett, velük aztán kicseréli feleségét és hercegnői védencét.

Az utolsó fejezetben Decourcelles kapitány Győrbe kíséri a fegyverszünet után a két francia nőt. Vavel is elmegy Győrbe. Jókai itt pár szóval leírja a félig összelőtt várost. Vavel megtalálja azt a házat, amelyben Mária, a hercegnő, betegen fekszik. A francia király leánya tüdőbajt kapott. Meghal, a Névtelen Vár mellett temetik el, a Fertő partján.

Ámbár Győr színhelye két fejezetnek is, igen kevés győri szint kapunk, győri „hangulatnak” nyoma sincsen, a város vagy a táj leírásával Jókai nem sokat törődik.¹⁵⁾

Rab Ráby-ban humoros vonatkozásban mutatja be Jókai városunkat. Azt írja, hogy a pesti polgárok folyton a győri polgárok miatt szenvednek. Eddig csak Győrben volt csillagvizsgáló. Az csinálta meg az egész ország számára az időjárást. Már pedig, ami jó Győrnek, az nem jó Pestnek. Ezt mutatja a győri kalendárium időjósága. Csak egy holdfertyálya tesz esőt, az egész hónapra száraz időt. Miért teszi ezt a győri asztronómus? Azért csinál a győri asztronómus az egész hónapra szárazságot, mert a győriek gabonakereskedők, akiknek az kell, hogy az aratás előtt szárazság legyen, az ő búzájuknak az ára

¹⁴⁾ Bay Ferenc: Napoleon Magyarországon. 38. lapon: „Haszontalan volt a bal szárnyak helyre állításában minden igyekezet: mert ámbár a mi lovasságunk számára nézve nagyobb volt is: de nagyobb részént tapasztalatlan, gyakorlatlan és hirtelenséggel össze szedett Insurrectionalis Seregekből állott, kik ha mind legjobb akaratúak voltak is: de a katona fordulásokra alkalmatlanok valának, és Lovakkal éppen nem bírhattak.” (33-dik Tábori Tudósításból.) — Még jobban kiviláglik a vereség oka Ertel báró jelentéséből. Bay könyvének 163. lapján: Die vereinte Armee bestand aus... und einem Theil der hungarischen Insurrections-Armee, wo Mann und Offiziers noch unabgerichtet und grösstentheils ungediente Offiziers waren; diese Trupp war schön und willig, gut bekleidet und bewaffnet, benöthigte aber noch die Festigkeit durch Abrichtung. Die Pferde waren hübsch und gut, aber noch roh. — Aus angeborenen Muth wäre dieser Trupp ohne Zweifel ein rascher Angriff gelungen; Sie würde auch bey Verfolgung eines fliehenden Feindes treffliche Dienste geleistet haben; einen feindlichen Angriff aber, und einen starken Kugel, Granaden, und Kartätschen Regen auszuhalten, da fehlte es aus kurze der Zeit an hinlänglicher Abrichtung und Festigkeit, dem Reiter kostete es Mühe, das Feuerscheue Pferd zu bändigen, ohne sich gegen den Feind wehren zu können.“

¹⁵⁾ Császár Elemér: Jókai és Győr. (Győri Szemle, 1930., 1—6. l.) A Győri Szemle első cikke ez!

felmenjen. Ellenben a pestiek disznókereskedők, akiknek meg az kell, hogy ilyenkor jó esők legyenek, hogy a kukorica felvehesse magát s a sertések a nagy hőségtől torokgyikot ne kapjanak, — ezért volna szükség Pesten is csillagvizsgáló toronyra, ahol a magunk asztronómusa olyan időt csináljon a számunkra, amely nekünk kell, nem Győrnek. (XXIV. fejezet. Centennáriumi kiadás. 179—180. l.)

„A lőcsei fehér asszony”-ban több győri vonatkozást találunk, mint az előbbi regényekben.

Korponay Jánosné, garamszeghi Géczi Juliánna pora Győrnek megszűnt temetőjében várja a feltámadást. A lőcsei fehér asszonyt Győrött fejezték le. A győrbelvárosi plébánia anyakönyvébe jegyzett halottak sorát ő kezdte meg. A székesegyház mellett, a Káptalándomb megszűnt temetőjében győriek taposták sírját jeltelenné. Ennek a Győrött elporlott halottnak állított maradandó emléket Jókai regénye.¹⁶⁾

Korponayné a regény vége felé újabb érdemeket akar szerezni, elárulja a kurucok mozgólódásait, de mivel észrevette, hogy atyja is bajba kerülne, nem adja ki a levelezést, sőt el is égeti. Ez gyanússá teszi, vád alá helyezik. Sikertelen menekülési kísérlete után perbe fogják és a hosszú vizsgálat tartama alatt Győrött fogságban tartják. Tagad mindent, nem kever bajba senkit, csak önmagát. Az állhatatosság magyarázata az, hogy megjelent nála lutheránus pap képeben Pelargus és közölte vele egyetlen fiának halálát. Fia miatt árulta el a nemzeti ügyet, az ő halálával megszűnt élete célja. Nyugodtan ment a vérpadra, — fejevétele után a győri székesegyház temetőjébe került pihenni. (Szabady értekezése idézve. 7. l.)

Igy a regényben. Szabady Béla kutatásai alapján megírta a szép asszony végét a történelmi valóság szerint. 1712 őszén hozták erős katonai fedezet alatt a pestistől jól meggyötört Győrbe és a régi városháza ma is meglevő épületében várta sorsának beteljesedését. Csaknem két teljes évet töltött el a győri börtönben a szép fehér asszony. Kínvallatásnak vetették alá. 1714 szeptember 22-én Korponayné megismertették a mai Szent László-közzre néző kínzókamra borzalmaival. Mellére kemény kötelet szorítottak, ennél fogva felfüggesztették, lábára nehéz súlyokat raktak és fejedelmi termetét megnyújtották. A kínvallatás nem járt a kívánt eredménnyel. Makacs hallgatásával maga mondta ki maga fölött a fej- és jószágvesztés büntetését. Felolvasták előtte a halálos ítéletet. Géczy Juliánna készült is a halálra. Kopcsinay Ferenc, a székeskáptalan magyar káplánja készítette elő az utolsó útra. 1714 szept. 25-én a győri piacon bakó csapása alatt lehullott szép feje. Holttestének a

¹⁶⁾ Szabady Béla: „A lőcsei fehér asszony Jókai Mór és a történelem megvilágításában.” Megjelent a győri női felsőkereskedelmi iskolának 1937/38. évi Értesítőjében. 3—18. lap.

győri székesegyház temetője adott szállást, a temetési szertartást Kopcsinay káplán végezte el, ő is jegyezte be a plébánia új halotti anyakönyvébe. „Három évtized múlva megszűntették a dombi temetőt. Géczy Juliánna sírját is megbolygatták, nyomtalanul eltűnt.” (Mindezek Szabadynál olvashatók.)

A regényben tehát szerepel a győri piactér és a győri börtön is, de minden bővebb leírás nélkül.

Ide kapcsolódik *Lelkes Nándor Józsefnek* 1942-ben megjelent kis regénye „*A szép Korponayné*” is, amely Jókai hősnőjének történetét melegíti fel a régi felfogásban. Egyik fejezete, az utolsó, Győrött játszódik. Ha a szerző elolvasta volna Szabady Béla értekezését vagy Förster Rezső kis könyvét (A lőcsei fehérasszony a történelemben) tudott volna egy kis helyi színt is vinni a leírásba, — így a győri lefejezési jelenetben győri elemet vagy aláfestést nem találunk.

Jókai pedig bizonyára Győrben is járt, hiszen szülővárosától még a régi időkben is csak egy macskaugrás volt a városunk. De erről, legalább eddig, semmit sem tudunk.¹⁷⁾

Jókai után történelmi regényt írt Győr multjából *Tarczai György*. Címe: „*A győri eset*.” (Megjelent a következő kötetben: *Tarczai György: Öt novella*. Szent István Társulat kiadása. 1913. A győri eset. 253—324. lap.)

Divald Kornél, a kitűnő régész és művészettörténész (1872—1931.) *Tarczai György* néven regényeket és elbeszéléseket is írt. 1731-ben III. Károly király pompás köemléket rakatott azon a helyen, ahol úrnapi körmenet alkalmából katonák, akik el akartak fogni egy szökevényt, dulakodás közben kiütötték a pap kezéből a monstranciát és összetiporták a szent ostyát. Ezt a Frigyszekevényt, Giovanni Giuliani művét, a Káptalándomb lejtőjén, a révfalusi hídra vívó Jedlik Ányos-utca és a Bástyá-utca összetorkolásánál a Szent Domb egyik terén láthatjuk.

Divald Kornél Győrött jártában igen megszerette ezt a barokk csudát és ez ihlette 70 oldalas elbeszélésének megírására.

Győri történet ugyan, de főszemélyei, sőt összes szereplői, nem győriek.

Weingassner János, gazdag selmeci polgár fia, haszontalan fiatalember volt, beállt katonának, először kurucnak, majd a szabadságharcok után, labancnak. Megszökött, kóborolt, majd ismét beállt katonának és Győrbe került az Althan-gyalogezredbe, közlegénynek. Itt találkozik össze özvegy Benedek Borbálával, aki selmeci leány volt, Győrött férjhez ment és fiatalon özvegy lett. Hajdan szerették egymást, és most fölébred bennük a régi vonzalom. A boldogságukat megzavarja Püchinger fiatal hadnagy, aki szemet vetett a szép özvegyre és könnyű prédának gondolja. Tolakodása ellen megvédi a közlegény szíve választottját. A hadnagy ezért székírozza, sanyargatja Weingassnert, sőt, mivel a katona meg akar nősülni,

¹⁷⁾ Császár Elemér: *Jókai és Győr*. Győri Szemle 1930. 1—6. 1.

Borbálával egybekelni, bigámiával vádolja a katonai parancsnokság előtt, amikor ez éppen a házasságkötés iránti kérelmét tárgyalja. A hadnagy egy rossz nőt kerít elő, aki esküt tesz arra, hogy törvényes felesége a katonának. Mivel Weingassner állhatatosan tagad, a mazmorrába akarják vinni, a híres győri kínzókamarába, hogy alá vessék a torturának. De Weingassner útközben megszökik, beszalad a jezsuiták rendházába és menedéket kér. A jezsuiták megadják neki az azilumjogot. Most a katonaság parancsnoka: Preuer felszólítja a Jézus-Társaság győri kollégiumát, adja ki azonnal a delinquent. A derék szerzetesek megtagadják, nem adják ki a szökevényt. Erre a hadsereg blokád alá veti a rendházat. Lélek az ajtón se be, se ki! — mondja Preuer és ki akarja éheztetni a gonosz pátereket. — Weingassnert a jezsuiták megszeretik, mert látják, hogy becsületes és üldözött, ártatlan ember.

Eljön az Úr napja. A jezsuiták körmenetet rendeznek. Mordax páter, a rektor viszi a szentséget. Mögötte megy ministránsnak öltözve Weingassner, még pedig Zinzendorf bíboros-püspök egyenes parancsára. Amikor Püchinger hadnagy emberei látják, el akarják fogni; nagy dulakodás támad és megesisik a szörnyű szentségtörés, amelynek hírére egész Európába szétviszik az akkori ujságok, „Neue Zeytung“-ok. A tisztek vetettek véget a botránynak. Kiengesztelték a sérelmet. A haditörvényszék halálra ítélte Weingassnert többszöri dezertálása miatt, de a király átváltoztatta össz-büntetését egy évi fogságra, sőt azt is elengedte, mert szegény Weingassner a halálos ítélet kihirdetésénél nagy izgatottságában szélütést kapott. Meggyógyult és elvette Borbálát.

Tarczai sűrűn említi a régi Győr utcáit és tereit, de aki nem volt Győrről, nem tudja ezek alapján elképzelni a régi várost. Odon hangulat csap meg az olvasásnál, de ez nem speciálisan győri; az elbeszélés lehetne éppúgy soproni vagy selmeci história is. A meséje érdekes, sok helyen vázlatszerű, nem eléggé megokolt. De még így is, talán a legkerekesebb és legsikerültebb novellája Tarczainak. (Lásd: Werger Márton: Tarczai György. Divald Kornél. Bölcsészettudományi értekezés. 1937. A győri esetről 28., 43. és 55. lapon.)

Werger szerint ez az elbeszélés érdekesebb és színesebb, mint a kötet többi négy novellája.

Tarczai Györggyel körülbelül egy színvonalon mozog Zoltán Vilmos szép elbeszélése: *A toronyóra*. Ebben Zoltán Vilmos, a nagyon tehetséges műfordító és botanikus, megörököltette győri tartózkodását. Zoltán Vilmos szül. 1869-ben Pécsen, jogász volt szülővárosában. 1893-ban Győrbe jött mint újságíró, majd szerkesztője lett a „Győri Közlöny“-nek. 1894-ben Győr megye főlevéltárnoka lett. Szerkesztette a Grósz-testvérek által kiadott „Egyetemes Könyvtár“, amely olcsón terjesztette a legelőkelőbb és legjobb hazai és külföldi irodalmat a Reclam-féle Universal-Bibliothek mintájára. Lippay Géza főispán idejében 1908-ban lemondott levéltárnoki állásáról és Pestre költözködött. Tanulmányokat írt. Igen sok szép verset és műfordítást adott közre. Kedvenc studiuma a botanika volt. Lampel Ró-

berték egyik vállalatában, a „Hasznos Tudnivalók“-ban 1914-ben egy 48 lapos füzetet adott ki ezzel a címmel: „A régi vármegyéből.“ Ebben több győrmegyei történeti reminiscencia olvasható novellisztikus feldolgozásban, így: *Királynapok Győrött, Nádorjárás Győrött*. Mindezeket régi feljegyzések alapján, de főképpen Ecker János naplója nyomán írja le a volt megyei levéltárosunk, akinek még egy győri vonatkozású műve is van: „Győr viránya.“

Zoltán Vilmos meghalt néhány évvel ezelőtt. Mikor?

Bennünket itt csak a regénye érdekel. Megjelent tudomásom szerint a Budapesti Hirlapban is, de én az Érdekes Ujságból ismerem.

(„A toronyóra.“ Zoltán Vilmos kisregénye. Érdekes Ujság. 1921 augusztus 18. IX. évfolyam, 32. szám. Képekkel.)

A győri székesegyház toronyórája kétszer üti az órát. Hogy miért teszi ezt, ezt magyarázza Zoltán Vilmos kis regénye.

Ugróczy Borbálának, a csizmadiák céhmestere leányának, Paidli Mátyás szolgabíró, Paidli Orbán győri főbírónak fia, udvarolt.

Amikor egy éjjel a leány lakásából távozott a fiú, elfogták a darabontok, dutyiba zárták. Másnap a bíró elé vitték a saját fiát. Az öreg bíró azt kérdezte, hogy mit keresett Ugróczy házában. Miért ugrott ki éjjel az ablakból? A fiú ezt feleli: — Loptam! — Mit? — Pénzt! — Így hazudott, hogy a leány becsületét megmentse. A bíró halálra ítélte Mátyást, de azonnal futárt küldött Bécsbe, hogy királyi kegyelemlevelet hozzon. A kivégzés előtti napon már a bíró kezében volt a királyi kegyelem, hamar tért vissza a futár.

A kivégzés napján a bíró korán felkelt, magához vette a császár kegyelemlevelét, aztán a vár alatt fekvő kertjébe ment, hogy kedvelt exotikus virágait megöntözze. Figyelte ugyan az órát, de közben elmerengett, eltűnődött; — szórakozottságában rosszul figyelte meg az óraitést, eggyel kevesebbet olvasott meg. Amikor a vesztőhelyre ért, már elkésett, fia dacos, szép feje már lehullott a porba.

Az apa vezeklésül száz aranyért olyan toronyórát készített, amely kétszer üti az órát. Ő maga pedig beáll franciskánusnak és imádkozik fia lelkiüdvéért és a maga bűnös lelkéért.

Zoltán regénye kedves és vonzó. Drámai jelénét pereg le apa és fiú között. Drámai hatású Borbála megjelenése a bíróság előtt. A leány nem vallja be az igazat, pedig evvel megmentené udvarlójának életét. De nem mondja meg a valót, mert a fiú azt üzenete neki, csak hagyja rá a tolvajlás vádját, mert jóra fog fordulni minden. A drámai feszültséget fokozza még a két apának ellenségeskedése is. Vidámságot visz be a komor hangulatba a darabontok komikus szerepeltetése. Zoltán Vilmos nagy művészettel támasztotta fel a XVIII. századbeli Győrnek, a régi német spizsburgerek kedélyes, de korlátolt és kicsinyeskedő világát. Jól írja le a város utcáit és épületeit, zugait és falait. A személyek nevei is régi iratokból kerültek elő. Zánthó Dénes, vicensótárus, Kaneider darabont, Szeibezéder Joákim es-

küdt stb. Német világ volt még. Amikor a bíró a vesztőhelyre megy és elkésik, ezt kiáltják utána a polgárok: „Tész isz ter Rábenfatter!“ Ugyanezt a történelmi mondát napjainkban *Erős Gyula* dolgozta fel „*Kettőt ütött az óra*“ című kis regényében, — régebben pedig *Regőci Exner Győző* elbeszélő költeményben.

Zoltán Vilmos győri regényének szomszédságában megemlíthetjük azt a sok jóízű lúdtollas krónikát, rajzot, adomát és csevegést a régi jó időkről, amelyet aranyos humorával papírra vetett *id. Csokonai Vitéz Mihály* a Győri Hirlap, Győri vármegye, Dunántúli Hirlap és más győri lapok hasábjain. Kár, hogy a lúdtollas Krónikás nem adta ki könyvben kedves és kacagtató történeteit, amelyben a múlt és a félmúlt emberei új életre keltek. A „*Garabonciás Diák*“ című vicclapjában is sok sikerült karcolatot találhatunk a régi Győr életéből. Szerzőjük jelenleg a Győri Nemzeti Hirlap munkatársa.

Ide lehetne sorozni működésének egy részével néhai *Kuncz Jenőt* is, vármegyénk volt alispánját, a drámaíró és esztétikust, aki vidám novellákat is írt. Amint nekem többször elmesélte, tervezett egy történelmi regényfélélet, amelynek hőse az úgynevezett „*Habmária*“ vagy lutheránus Mária lett volna. Ma a Kármelita-templom előtt, egy mélyedésben áll az a gyönyörű Mária-szobor, amely előbb a sétatert díszítette. Ezt a szobrot, mint *Kuncz Jenő* mondta, királyi parancsra a lutheránus nemesek emelték vezeklésül, mert egy tisztújításon erőszakkal akadályozták meg a katolikus rendeket a szavazásban, magyarul mondva: kidobták őket a teremből. Szerelmi história is szerepelt volna a regényben, mert hiszen anélkül nem megy!

Kuncz Jenő hozzám intézett levelében azt írta, hogy sok eredeti feljegyzést és okmányt talált erre az esetre vonatkozólag. *Kuncz Jenő* többször olvasott fel vidám krónikás históriákat, amelyeknek tárgyát a régi vármegye életéből vette, de arra mindig ügyelt, hogy senkinek meg ne sértse kegyeletét, nem lokalizálta elbeszéléseit, a személyeknek más nevet adott. *Kuncz Jenő* szerkesztője volt egyidőben a Győri Hirlapnak, ott és a Győri Hirlap Almanachjában láttak napvilágot dolgozatai.¹⁸⁾

Ide sorolhatjuk egy néhány írásával *Dr. Valló István* városi tanácsost is, akinek néhány eleven karcolata van a régi Győr életéből, pl. Egy régi polgármesterválasztás. (Győri kalendárium. 1940. évre. 25—29. lap.)

Történelmi regényt írt *Szántó György* is. Címe: *A bölcső*. (Dante-kiadás. 1929. 384 oldal.)

Szántó György regényesítette *Kőrösi Csoma Sándor* életrajzát. A regény egy része „*A polgár*“ (116—178. l.) Győrött játszódik, még pedig 1809-ben, amikor francia világ járta a városban.

¹⁸⁾ *Kuncz Jenő*ről csak emlékezetből írom e sorokat, mert a Nemzeti Múzeumban hiába kerestem a Győri Hirlap Almanachját, amelyben az ő elbeszélései megjelentek.

Kőrösi Csoma Sándor előbb nevelő volt Kismartonban az Eszterházy-hercegeknél, onnan került Győrbe, Ott Tóbiás gazdag fakereskedő házába, mint az Ott-gyermekek magyar tanára. Ott Tóbiás nyárspolgár volt, de haladt a divattal, azt akarta, hogy úrnak tartsák, ezért törte kerékbe a magyar nyelvet és azt agarda, hogy tyerekei dudjanak matyarul. Otték a Bezerédy alispán nagyszerű palotájában laktak a Király-utcában, szemben ferdén (az az srég-vizavi), az Arany Báránnyal. Ott nem akart házat építeni, mert arra számított, hogy Bezerédy tönkremegy és akkor olcsón szerezheti meg a házat. Vadonatúj palotájában az alispán maga lakta az első emeletet, Otték pedig a másodikat. Ott papa így beszél: „Aki ennek az orszáknak a kenyerét eszi, az peszéljen ennek az ország nyelvén, vagy takarottyon!” Az „Arany Bárány” *Három Krigli* asztaltársasága — csupa liszt-, gyapjú- és fakereskedő — mindennap egy óráig nyomorgatta a szegény magyar nyelvet, de aztán visszaszökkent a német mély és biztos kerékvágásába.

A legidősebb Ott-leány, a mölett Ottilia, belebolondult Csoma Sándorba, el akarta bolondítani és magát elvétenni, de az ifjú feje már akkor is tele volt szanszkrit nyelvvel és az őshazáról való álmodozással, úgy hogy a leány nem tudta lekötöni, de még azért sem, mert kokett volt és kacérkodott közben a francia tisztekkel is. Otték épp nagy kiránduláson voltak Csanakon, a hegyek közt, mert Ott Tóbiás szerette volna felülről látni és nézni az inzurgens hadak felvonulását. Útközben először Nádorvárosban (anachronizmus!), aztán mikor fent voltak a hegyekben, a Rákóczi két fája árnyékában tartottak pihenőt. Sándor és Ottilia enyelgését hatalmas ágyúszó szakította félbe. Haza kellett sietnie a társaságnak, mert elvágták volna az útját. Szántó most leírja az inzurgensek bekvártélyozását. Otték is kaptak egy tisztet, aki elmeséli, még pedig igen elevenen, szemléletesebben, mint Jókai, a kismegyeri csatát. Betét gyanánt néhány adomát kapunk. — Pd. A jó veszprémieket a híres devecseri cigánybanda lelkesítette csatára. A rákveresbe öltözött füstösök húrjaskadtaig húzták a Rákóczit ágyúdörgés, trombitaharsogás, dobpergés és puskaropogás-kisérettel. Egyszer csak odajön a primás Simonyi óbesterhez és azt mondja: „Csókolom a kezsit-lábát, vitézs óbester uramnak, méltóztassék bennünket elengedni” — Aztán miért? Elárvulnak a purdítok? — Olyasfélén, instálom. Ebben a vitézsi gúnyában csupa generálisoknak tartanak azok a devla francsiák, oszt mind csak miránk lűnnek! —

Az ostrom kilencedik napján kigyulladt a Püspökvár. Még a bencés atyák is harcoltak a falakon, és valahányszor elsütötték a puskájukat, hozzá tették a „Requiescat in Pácét”.

Szántó szerint a győriek nem is gondoltak komolyan a védekezésre, mert nem tartották a franciát ellenségnek. Ott papa könyvszekerényének belsejében Napoleonkép díszelgett, de nemcsak ott, hanem száz és száz győri lakásnak titkos zugában is. (Ennek a Napoleon-kultusznak semmiféle nyoma sem maradt!)

A tizedik napon Péchy Mihály várparancsnok, akit városi küldöttség felkeresett, hogy adja fel már a várat, levetette fehér frakkját, odadobta az ordonáncának: — Tegyük zászlórudra és tűzzék ki! Nekem már nem lesz rá szükségem! — Így szólt és agyonlőtte magát pisztolyával.

Szántó igen szépen írja le a franciák bevonulását, az öreg morgósokat, t. i. les vieux grognards. A tűztorony előtt ott ficáncolt az olasz alkirály arabs telivérje. Mögötte Masséna, Narbonne, Du Henin, Berthier, Lauriston, Rapp és a többi tábornok. Ott tata igen lelkesedett a francia hódítókért. Végre Napoléon is bevonult a városba. A Bécsi kapuig Mária Terézia egyik aranyhintóján jött fehér lovon, nyomában a bajor trónörökös, a marsallók, Masséna, Narbonne, Duroi, Lauriston, Berthier, Rapp, Bertrand és Beauharnais Jenő alkirály... Ő jött a fehér lovon: a kis káplár... A Bezerédy-házba tért be. Ott papa lihegett a mámoros boldogságtól, térdrevetette magát és ott a kapuban megcsókolta magasszárú lakksizmáját a császárnak!

Estefelé Masséna, a félszemű tábornagy, benyit Ott tatához fontos diplomáciai megbízással és küldetéssel: Napoleon hölgyet kíván, aki őt éjjel szórakoztassa. Ott tata mindjárt felajánlja három leányának bármelyikét, mert már elképzei, hogy a császár szeretője kastélyt kap Malmaisonban vagy Trianonban, hogy gyermeke hercegnő lesz, ő pedig Napoléon balkézről való apósa. Csakhogy Napoléonnak parasztgusztusa van ám! Otték trampli cselédje kell neki, nem uri kisasszony! Esztit megfűrésztik, felöltöztetik és beküldik a vad korzikaihoz. Napoleon nem sokat teketóriáz: — Várjon hát, tekintetes úr, tekintetes főgyenerális úr! — mondja az ostromlott Eszti. — Hadd húzzam le a csizmáját! —

Méltán csömörlik meg Körösi Csoma Sándor ettől a győri Augiászistállótól, — mint az olvasó is! — és búcsú nélkül szökik meg a szolgálkú Ott-házból. Kelet felé indul, nagy vándorútjára.

A regényben sok szép leírást kapunk városunkról, mégis nagyon kellemetlen olvasmány. Tökéletesen rontja, azaz rontaná illuzióinkat, de szerencsénkre, másképen látjuk a dolgokat.

A győriek nem voltak ilyen kétkulacsos hatalomimádók és talpnyalók. Napoleon híres felszólítása, hogy a magyarok mondjanak fel a dinasztíának, nem talált visszhangra. A regény nem veszi szigorúan a kronológiát.

A pikantériákban nem éppen szűkölködő regény elárulja azt is, hogy Napoleon győri szerelmi kalandjának következménye is volt, amennyiben Esztinek fia született.

Hogy lássuk, milyen szép győri pillanatfelvételek vannak Szántó könyvében, hadd álljon itt a következő részlet. Napoleon bevonul fehér lován.

„Senki sem várta, csak az augusztusvégi délután ragyogtatta ünnepi díszben mélytűzű színeit. A kertek fáinak utcárahajló lombjaiban már felaranylott egy-egy koránsárgult levél, az Orsolyák zárdájának falán már bíborban égett a vadszöllő csipkészlélű levele, a közeledő őszi előredobott parazsaként, a Kármeliták templomának, a Szentháromságnak barokk cirádái az elmúlás fényárnyékjának reflexeiben vibráltak, a házak árnyékai lilakéken hulltak az utcákra, mint az emlékezet, a folyók bágyadtan csillantak össze a Bástyaszeglet alatt, álmos tutajokkal, dereglyékkel sima hátukon, a szőlődombok éles konturokkal állottak a horizontok elé és a hegyek sejtelmes malachitkékje elhozta a távolságokat.“ (155–156. lap.)

Hogy milyen volt Napoleon győri időzése, azt azóta egy igen szép könyvben hiteles adatok alapján olvashatjuk, amelyek kellő értékére szállítják le a regényíró föllentéseit¹⁹⁾ De meg kell vallanunk, hogy amit mond, igen hihetővé van téve, és hogy Napoleon olymódi szereplése, mint a drasztikus szerelmi jelenetben, nem ellenkezik a császár történelmi jellemével. Eszti, a cseléd, a győri Walewska grófnő.

Groteszk ez a szerelmi jelenet, de épp oly groteszk *Horace Vernet* híres csataképe, amelynek rámájára rá van írva: *Bataille de Raab*. Az előtérben látjuk Napoleont lóháton, tábornokai kíséretében. A császár átveszi Győr kulcsait, amelyeket fényes küldöttség nyújt át. A város meghódoló magisztrátusa nyolc emberből áll. A tanács urait nem festették le díszmagyarban, vagy német polgári ruhában, ahogyan ez stílszerű lett volna, hanem török kosztümben: színes és bő bugyogóban, kaftánban, fezzel és turbánnal. A franciákat és a tanács tagjait sok helybeli lakos állja körül; ezek is vagy törökök, vagy négerék. A háttérben Győr városa emelkedik vagy harminc toronnyal és minarettel, amelyeken a félhold díszel. A képen lefátyolozott nőket is látni, akik tevéken lovagolnak, azaz „tevékenykednek”. Tehát: törökök, félholdas minaretek, négerék, odaliszkok és tevék 1809-ben Győrt! Ez a franciák híres földrajzi tudománya! *Horace Vernet* Napoleon parancsára festette le a győri csatát, de úgy látszik: fejből, semmi esetre sem mint szemtanú a helyszínén. Összetévesztette Győrt Kairóval.²⁰⁾

Bay Ferenc pompás könyvében Kovács Márk bencésnek kalandjait közli a kiváló adomázó szerzetes pannonhalmi kéziratából. A rendkívül színes és pajkos humorú élménysorozatnak nyújthatjuk a francia világ összes szépirodalmi feldolgozóit közül a pálmát. A legjobb regényíró sem tudta volna Győr ostromának mozzanatait olyan elevenen elénk állítani, mint Kovács, akinek műveit kiadni kötelessége lenne a hálátlan utókornak! És evvel egyelőre búcsút mondunk a történelmi Múzsának és áttérünk azokra a regényekre, novellákra, amelyek már a mi napjainkbeli Győrt írják le, amelyek tehát mai életből veszik tárgyukat.

A régibb írói nemzedéknek tagja Hamvas József. Több győri vonatkozású művecskéje van, ami nem csuda, hiszen régi győri családból származik. *Hamvas József* 1871-ben született a jómódú evangélikus vallású Aschendorf-családból. Az Aschendorf-ház ma is látható az Andrassy-utcában, amelyet hajdanán Régi Országútnak hívtak. Hamvas egy évig a bencésekhez járt, aztán Sopronba küldték, és ott végezte a Lyceumot. Leérettségizett, teológus lett ugyancsak Sopronban. 1892/1893-ban a jénai egye-

¹⁹⁾ Bay Ferenc: *Napoleon Magyarországon* Officia, Budapest 1941.

²⁰⁾ Győr és Napoleonról, Lám Frigyes: *Egy győri polgár a reformkorszakban*. 6—9. l., 85. l. és 28. l. — Scharitzer és Napoleon.

temnek volt hallgatója és kedves tanítványa lett Eucken Rudolf-nak, a híres filozófusnak. Hazajött, papnak avatták föl, de sohasem működött a lelkeszi pályán, hanem rögtön beiratkozott a kolozsvári egyetem bölcsészeti karára és két év alatt megszerelte mint magyar-német szakos tanárjelölt a középiskolai tanári diplomát. 1895—1897-ig az eperjesi evang. kollégiumban működött mint helyettes gimnáziumi tanár, aztán rendes tanár lett a pozsonyi lyceumban egészen 1919-ig.

Az összeomlás után a csehek kitették állásából. Pestre jött és nagy szerepet vitt a Területvédő Liga megszervezésében. Munkatársa lett a Budapesti Hirlapnak. Sajtóreferens volt tizenegy évig a főpolgármesteri irodában.

Már ifjúkora óta írt; kiadott versesköteteket, elbeszéléseket, regényeket, tárcákat; könyvalakban is sokat írt, de még többet közölt sűrű egymásutánban többféle újságokban. (Magyarság, Szózat, Budapesti Hirlap, Magyar Nemzet stb.) Gyakran olvas fel a Rádióban. Még színműveket is.

Háromkötetes műve „A világirodalom története“ a Stampfel-féle Tudományos Zsebkönyvtárban valamikor igen népszerű volt a tanuló ifjúság körében. Többször szerepelt a Győri Kisfaludy Körben is, amelynek régóta rendes tagja.

Többször írt győri vonatkozású novellát és tárcát. Ezek közül témájuk miatt nevezetesebbek: *A Veitli*. (Új Lapok, 1936. június 25.)

A Veitli sziget volt a Kálvária dombján túl, a Csingilingi-csárda mögött, a Rábában. 40 lépés volt a szélessége és 300 lépés a hosszúsága. Az egyik partjával szemben volt a Práter magas erdeje, a balpartjával szemben a Kis Alföld. A Veitli volt a kamaszkor paradicsoma. Ott tanyáztak, sütkéreztek és fürödtek a fiúk. Hamvas elmond egy pajkos diákhistóriát és belekeveri az akkor Győrött újságíróskodott Gárdonyi Gézá-t és Szávay Gyulát is.

Dobosné. (Magyarság 1936. október 27.) Az Apátur-utcában lakott hajdanában Dobosné és kosztos-gyermekeket tartott. Megtanulta öreg korában az alsó gimnáziumi osztályokban tanított tantárgyakat, hogy a gyermekeket mint instruktort taníthassa. Ebben az elbeszélésben szerepelnek: Eötvényi Nagy Olivér, Sándory Ferenc, Vaszary Kolos, Hofbauer Virgil és Kovács Pál dr.

A lukedli. (Több helyen jelent meg.) Lukedlinek hívják Győrött a kutyapécér szekerét. Március 15-én egy pajkos kölyök felmászott a veszteglő lukedlire, azt kiáltotta: Ma a szabadság napja van! kinyitotta a ketrecet és kieresztette a fogoly kutyákat, akik nem tudták személyazonosságukat igazolni és így költelhalál előtt állottak volna.

Sajnos, Hamvas József nem gyűjtötte össze győri históriáit, pedig ezekben igen jó a lokális színezet, és igen sok országos hírre vergődött régi nagyság szerepel bennük.

Egészen Győré a Kisfaludy-Társaság és a Petőfi-Társaság, nemkülönben a Szent István Akadémiának tagja, *Harsányi Lajos*, a kiváló lírikus. Hogy Harsányinak milyen kapcsolata van városunkkal, erre nézve az énhozzám intézett leveléből idézek néhány sort:

Kapcsolataim Győrrel? A győri bencés gimnáziumban jártam a négy alsó osztályt 1896—1900-ig és a VIII. osztályt 1904-ben. Itt érettségiztem és itt voltam kispap 1907-ig. Két évig voltam felszentelésem után az Eszterházy hercegnél nevelő és 1909 novemberében jöttem vissza Győrbe és itt töltöttem 12 évet, mint városkáplán, káptalandombi lelkész és székes-egyházi igazgató. Közben 1912—1920-ig szerkesztettem a Dunántúli Hírlap c. napilapot. Győrből 1920-ban távoztam Rábapatonára. Onnét 19 év múlva, 1939-ben kerültem vissza Győrbe kanonoknak. Életemből tehát 8 diákévet, 12 papi évet és 3 kanonoki évet, összesen 23 évet töltöttem eddig Győrött. Amíg élek, azt hiszem, azt is itt töltöm már.“

Harsányinak van több győri vonatkozású költeménye is. Mitten csak győri regényeivel, novelláival és egyéb regényeinek győri helyeivel foglalkozunk. A Katholikus Szemle 1918. évfolyama hozta Harsányi regényét: *Az óra egyet üt.* (Megjelent könyvalakban a Szent István-Társulat kiadásában, 1918-ban. 112 lap.)

A Halál rettenetes csontkeze irányítja benne a bonyodalmat. Egy öreg győri orvos nem engedi meg fiának, hogy egy Éva nevű leányt elvegyem, mert van találmánya, melynek segítségével pontosan ki tudja számítani minden pacienseinek halálozási napját, ha bonyodalom, vagy vis maior nem áll be. Annak az Éva leánynak, akit az orvos kis kora óta heptikás hajlamúnak ismer és többször kezelt, meg kell halnia egy év múlva. Az öreg orvos beavatja orvos fiát az ő titkába, a rejtélyes gépezet élet- és halálkiszámító szörnyűségébe és megmutatja neki azt a fekete könyvet is, amelybe beírta a tudományosan előre megállapított rettenetes határnapokat. Az öreg orvos is meghal, mihelyt titkát közölte, pontosan a halál előre kiszámított napján.

De a fiatal Simon orvos nem hisz a találmányban, kiír apja fekete könyvéből három halálraíteltet, hogy próbára tegye a felfedezés megbízhatóságát. A három kísérleti nyúl meg is hal pontosan az előre megállapított napon. Semmi kétség többé: a találmány, amelynek életmérő készülékét az író be is mutatja, igaz. Az orvosi tudomány szédületes hatást tett. Minden embernek ki lehet számítani precíz módon, hogy hány évig, hónapig, napig lakja még a sárgolyót. Simon József apja találmánya révén híres ember lett. De még mindig bízik abban, hogy sikerülni fog neki menyasszonyának megmentése. Simon távolléte alatt Éva, akit, mint mondtuk, a fiatal orvos apja ellenére megmenthetőnek tart, kíváncsiságában abba a szobába megy, amelybe bemennie nem szabad, hol a készülék és a fekete könyv vannak. Kíváncsian megnézi a fekete könyvet, megtalálja a maga nevét a dátummal együtt, ijedtében vérömlést kap és szörnyet hal. Beállott tehát egy váratlan bonyodalom és így Éva, hogy úgy mondjam, megelőzte saját halálát.

A hazatérő orvos meghallja a gyászhiót.

— Éva! — kiáltja örjöngve, berohan a laboratóriumba, ahol a rejtelmes gép háromszáz csöve csillog a villanyfényben és piros gömbjei úgy állnak, mint a vérvörös mákvirágok. Nehéz gyertyatartót ragad és odavágja a gépezetre. Összetöri a pokoli gépet, apja alkotását és világraszóló találmányát. Azóta senki sem tudja, hogy mikor hal meg.

„Legyetek készen, mert nem tudjátok sem a napot, sem az órát, s amely órában nem is sejtitek, eljön az Emberfia.“ Boldogok vagyunk, hogy nem látunk a jövőbe, — boldogtalanok lennénk, ha ezt a fátyolt fel lehetne lebbentenünk.

Harsányinak megvan az az isteni adománya, hogy elhíhetővé tudja tenni ezt a fantasztikus ötletre épített képtelenséget. Amikor olvassuk, elhiszük neki újfajta, tudományosképző rémmeséjét és félünk és borzadunk a pokoli gépezettől. Merész meséjét Wells modorában dolgozta fel. A főhősök jellemzése sikerült, bár egyik bírálója a regénynek még a Bibliát is ki akarta javítani, amikor az ifjú doktor tudományszomját hibáztatja. Éva is tudta, hogy póruljár, ha a tilos gyümölcsből eszik, még sem tudott ellenállni a kísértésnek. A doktor is tudta, hogy a gép csak rosszat hozhat, még is kísérletezett vele, még a menyasszonyának életével is, — pedig szerette. „Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.“

A három kísérleti nyúl tragikus halála azért érdekel bennünket, mert győri emberek után mintázta őket az író, sőt az öreg orvos is helybeli modell után készült. (Sikor doktor.) Valóban éltek, ha más név alatt is, Wald, az öreg könyvkereskedő; — az éjjeli őr: Csolla bácsi; — és páter Cölesztin, a kármelita prior. A tüdővésztes kármelita priort Istenben boldogult páter Fülöp Cyrill után mintázta, aki irodalmi munkássága és vonzó egyénisége miatt országszerte kedvelt ember volt. Káldyban, a városháza épületében, aki az egész történetet bölcs megjegyzésekkel kommentálja, saját magát rajzolta az író. A regény bővelkedik Győr városáról ügyesen kiszemelt pillanatfelvételekben. A Káptalándomb, a karmelitarendház és templom, a Kazinczy-utca, a Piactér, a régi Belváros girbe-gurba sikátorai támadnak fel szemünk előtt. Az eseményeket az író bonyolítja le, de néha-néha beleprédikál a pap is, és ez rontja egy kissé a művészi hatást, túlságosan kikandikál néha az elbeszélésből az erkölcsi tanulság lólába.

Harsányinak van egy másik regénye is, melyben van néhány győri vonatkozás.²¹⁾

²¹⁾ Lám Frigyes: Harsányi Lajos regényei. Alkotmány. 1938. június 30. sz.

Lám Frigyes: Harsányi: Az óra egyet üt. Élet 1918. november 24.

Harsányi Lajos költészete című tanulmányában Várdai Béla (Magyar Kultúra. 1918. július 9—31. l.) „Az óra egyet üt“ című regényt lélektani abszurditása miatt rossznak mondja, de megengedi, hogy vannak benne kellemes, költői hangulatrajzok Győrből és a Fertő vidékéről. Harsányinak nem való a regényírás, mert ő csakis lírikus. Ugyancsak Várdai Béla megismétli a Magyar Kultúra 1918. évi szeptemberi számában ítéletét, Harsányi

„Ami nélkül nem élhetünk.“ Megjelent az Élet 1918. évfolyamában, könyv alakjában nem jelent meg.

A regény elmondja a Puky-család történetét... A Pukyak ellumpolták vagyonukat. Hitelezőjük: Thaler Zsigmond megveszi agyonterhelt birtokukat, olyan kikötéssel, hogy amelyik napon visszaadják a tőle kölcsönkapott pénzt, visszavehetik, addig ő csak mint bérlő szerepel, s a bérösszeget megtartja kamat fejében. Az öreg Puky Győrbe költözik írónak, két fiára bizza az ősi föld visszaszerzését. Pali fia könnyen vissza is kaphatná a birtokot, csak el kellene vennie Thaler úr leányát, aki apjával együtt kikeresztelkedik, hogy teljesen „magyarrá“ váljon. De Pali nem hozományvadász, szerelmét nem bocsátja áruba. Hivatalnok lesz, majd, amikor az első világháború kitör, katona. Dicsőséget arat, az ifjú király bárói rangra emeli. Palira még a szerelem csillaga is mosolyog. Beléje szeret egy gazdag gyáros leánya, és ő is rabja lesz a szép Brémer Katónak. De büszkesége nem engedi, hogy az öreg Brémer pénzét elfogadja az elzalogosított ősi birtok kiváltására. Azonban a háborús konjunkturák felszöktették az értékét annak a kis szőlőnek, amelyet a Pukyak megtartottak. Eladják és olyan nagy összeget kapnak érte, hogy kifizethetik az évekkel ezelőtt megszabott összeget Thalernek, aki savanyú arccal ugyan, de szavához híven, visszaadja a birtokot. Puky Pali pedig elviszi menyasszonyát a birtokon levő sírhoz, melyben öccse nyugszik, aki hősi halált halt a hazáért. Elragadtatva nézik ketten a Dunántúl szép vidékét.

— Ezért halt meg Nándor! — suttogta a leány.

— És ezért élek én! — szólt Puky és kitérte karjait, hogy átölelje a földet.

A kedves történet bővelkedik győrkörnyéki leírásokban. A regény háttere: Harsányi Lajos. Természetleírásai sokszor olyanok, mintha saját költeményeinek prózai átirásai volnának. Egyik személye pedig éppen-séggel Harsányi-vereseket szaval.

Harsányi első prózai kötetében „A halálfejú pillében“ több győri elbeszélés van.

Az egyiknek, melynek az a címe „Alarcos bál“ előttem azért nagyon érdekes, mert mindkét motívumát saját személyes élményemből ismerem.²²⁾

Harsányi ezt a kettőt szellemesen összekötötte, ami valóságos költői Kolumbusztozás. Élt Győrött egy csúnya, öreg kol-dusasszony, Lukács Kata, csipásszemű, görbehátú, lompos és piszkos volt, tolakodón tartogatta mosdatlan markát az ember orra alá; terrorizálva jajgatott alamizsnáért. A kármelita-templom körül ólálkodott, belemosakodott a szenteltvízbe, ott vakargatta boglyás kontyát. Amikor meghalt, kiderült, hogy gazdag volt, összezsugoriskodott néhány ezer koronát; arra hagyta egy

regényeit elhibázott alkotásoknak mondja. Aki tudja, mi a jó regény, nem is mondhat egyebet róluk.

Lám Frigyes: Harsányi Lajos és Győr. (Győri Hirlap 1934. március 4.)

²²⁾ Harsányi Lajos: A halálfejú pille. Elbeszélések. Szent István Társulat. 1915. 156. lap.

részét, — még háza is volt Révfaluban! — hogy rendezzenek neki fényes temetést: négy lóval és három pappal. Azért kínlódott egész életében, hogy szép temetése legyen; hadd legyen neki is egyszer jó napja.

A másik eset a következő: az Erzsébet-Nőegylet álarcos bálján feltűnt egy igen csinos női maszk. Mindenki táncolni akart vele. A sikkes leányért a férfiak mind tűzbe jöttek. Még Kralicsék brigadéros úr is, aki megátalkodott agglegény volt, megtáncoltatta, sétált vele, élénken beszélgetve. Mindenkit izgatott a rejtélyes idegen. De a demaskírozás előtt megszökött a bálkirálynő. Kiderült, hogy szegény, de becsületes iparosleány volt. Ő is akart egyszer életében ragyogó pompának csodált, ünnepelt és irigylet középpontja lenni. Mint a koldusaszonny a temetésére, úgy dolgozott ő is a szép ruha megszerzésén, hogy rövid és tüneményes ragyogás után ismét visszatérjen az ismeretlenség szürke semmiségébe. Sokan ismertük és láttuk a két nő történetét, de csak a költőnek jutott eszébe, hogy ebből novellát írjon.

Győri vonatkozásokat találunk Harsányi történelmi regényeiben is. „*A nem porladókezü király*”-ban Győrt érinti István fejedelem, mikor Koppány ellen indul Veszprém felé. Ugyanabban a regényben Győr másodszor is szerepel, amikor várkapujára fölszegezik Koppány négyfelé vágott holttestét. Ugyancsak Győrött fogadja István király a német császár küldöttségét, amely Bizánchba megy leánykérőbe. Ez négy oldalon olvasható a 175—178. lapon. Íme így írja le a győri várat:

„A termésköböl rakott várfalakat szeliden nyaldosta a szőke Rába és Rábca, melyek a várfal alatt egyesülve ömlöttek a kék Kis-Dunába. Az egymással találkozó három folyó olyan volt, mint három színes ruhájú három testvér, akik örömmel ölelkeznek a találkozáskor. A folyók partjain fűzesek és nádasok zöldeltek. Nyugat felé lápos, zsombékos síkság. Mindenütt üde fák remegtek a szélben. A környék nádasaiából egyre több vízmadár röppent fel. Csapatokba verődve, nagy kiáltozással kerengtek a Rába kis szigete fölött, amely éppen szemben volt a püspökvárral és úgy zöldelt a sárga folyó közepén, mint smaragdok.”

A „*Fejjel nagyobb mindenkinél*” c. Szent Lászlóról írt Harsányi-regényben Győrött történik a kibékülés Salamon gyermekkirály és Géza és László hercegek között. Szép leírást kapunk itt a püspöki várról és a környező nádasokról. (193—110. lapok.)

Hadd olvassunk fel belőle egy-két részletet:

A győri kőváron kis piros zászló lengett.

Az alacsony várat körülnyaldosta a Rába vize. A vízbe hatalmas fűzfák borultak, mint zöldruhás özvegyasszonyok. Mintha urukat siratták volna. A víz nyaldosta a vár falait. Hegyes kampókhoz néhány korhadtt csónak volt kötve. A csónakokban halászok ültek és horgásztak. Köröskörül sárguló nádasok húzódtak. A nádasokból vízimadarak éneke hangzott. Nádi verebek cserregtek. Bölömbika kiáltozott. A víz színén fekete vízicsibék uszkáltak. Néha a víz alá buktak és csak nagysokára bukkantak

ismét fel. A nádas szélein és a vár alatt elterülő kis szigeten piros lábú gólyák kelepeltek.“ (103. lap).

„— Télen is szép itt! — magyarázta a püspök. — A nádasok buzogányai megbarnúlnak. Olyanok lesznek, mint a dárdák. A vizek, mocsarak, befagynak, és akkor jönnek a nádvágók. Aratják a nádat... Ahol pedig nem fagy be a víz vagy silány a nád, ott tüzeket raknak. A tűz elharpózik és lassan égni kezd a nádas.

— Ég a nádas? — kérdezte Salamon kíváncsian.

— Ég! Tűzsziporkák szállnak az ég felé. Mintha csillagok repkednének az éjszakában.“ — (105. l.)

Salamonnak, a kis királynak, ez annyira tetszik, hogy Győrről akar maradni. — Harsányi még regényeiben is a nádasok szerelmes éneke maradt.

Harsányi Lajos szomszédságába kívánczik boldogult *Domonkos István* (1862—1923), volt nyúli plébános is, aki jeles nevet vívott ki magának a magyar falusi nép életéből vett elbeszéléseivel és rajzolataival. Noha majdnem kizárólagosan csak a parasztok életéből veszi novellatárgyait, van neki néhány győri írása is, különösen a győri karmelitákat szerette szerepeltetni, — így fráter Elizeust, akit rendháza a falvakra küldött kolledálni, többször léptette fel tiszta és átlátszó gyermekded kedélye és mély bölcsesége miatt. Megénekelte a karmalita laikus fráter, akit besoroztak katonának és szakács lett a huszártisztek menázsiján, pompás tortákat és bőjti ételeket tudván készíteni, a tisztek nem akarták többé elengedni, hazaereszteni. Megénekelte karácsonyi elbeszélésében a győri karmelita atyák karácsonyestjét. Igen megható novellisztikus nekrológust írt Páter Fülöp Cyrillről. (Mindezek a győri tárcák, épúgy mint a többiek is, az Alkotmány és a Dunántúli Hírlap különböző évfolyamaiban jelentek meg.

Egész más világból érkezett a kereszténységbe *Erdős Renée*, a méltán híressé vált írónő, akit teljes joggal győrinek mondhatunk.

Ehrenthal Regina a Csallóközben, Csángón született 1879-ben. Apja korcsmáros volt, leégett, Győrbe költözött, hivatalnok lett a gőzmalomban, Győrszigetben lakott családjával. A már hírnevessé vált *Erdős Renée* regénysorozatban írta meg ifjúságának, lelki fejlődésének és pályájának történetét. Az önéletrajz benyomását keltő sorozat első része: *Az új sarj* Győrről játszik.

Az írónő elmeséli Eblen Bettynek, a később híressé vált írónőnek, győri gyermekéveit egészen tizenöt éves koráig. Eblen Betti győrszigeti orthodox zsidó családnak volt a leánya. Sok testvére volt: Szidi, aki társalkodónője lett egy bárónőnek Pesten, — aztán Jolán és Róza, akiknek varrodájuk volt Győr belvárosában, és volt fiú is, kettő ezek közül Pesten tanult, volt még egy eltűnt is, aki Amerikába vándorolt ki.

Pompásan írja le *Erdős Renée* az orthodox zsidók szokásait, szigorú szabályok által kényelmetlen korlátok közé szorított életét. Ábrándos

gyermek volt Bettike. Hétéves korában megismerkedett Apáthy Benedek öreg bencés tanárral. (Ehrenthal Regina tényleg jó ismeretségben volt Apa Benedekkel). Apáthy Benedek szerette a gyermekeket, szóba állt velük és úgy beszélgetett velük, mint a felnőttekkel, egyenrangúakkal. Érdekelte őt a kis Betti, felvitte a rendházba, szobájába, kikérdezte, könyveket adott neki olvasni, később németül és franciául tanította. Renée, azaz: Betti felnőtt, verseket írogatott. Egyik verse Leah asszony kezébe került. Leah falusi zsidóasszony volt és Betti nagymamája. Mikor Leah meghalt, végrendeletében 2000 forintot hagyott Bettire. Így vált lehetséggé, hogy Betti elhagyta Győrt és Pestre mehetett színinövendéknek. A regény nagyon jól írja le a gyermekéveket és a pubertás korát.

Betti első szerelme Kálmán volt, nálánál öt évvel idősebb unoka-fivére. Kálmán esténként a Betti rácsos ablakához ment beszélgetni. A szomszédságban lakó vén boszorkány és bolond leánya meglesték őket. Egyszer a boszorkány összeveszett Eblennével és azt mondta veszekedés közben, hogy seperjen inkább a maga ajtaja előtt, mert Bettiehez jár minden este az udvarlója és Betti ott traccsol vele az ablakban, mint egy cseléd. Ebből aztán majdnem katasztrófa lett, mert Betti apja, az öreg zsidó, erkölcsi dolgokban igen szigorú volt és nem ismert tréfát. Egyszer megverte és szájának mondta Szidi leányát, mert szerelmes levelet kapott a báróné fiától. Szinte csuda, hogy az öreg agyon nem ütötte. Szidi története is érdekes, de itt, mi ránk nézve, nem fontos.

A regényben kevés győri szín van, pedig igen terjedelmes és bőbeszédű a lelkifejlődés leírásában, de környezetrajza, tájképek festésére nem tér ki. Mégis erős győri hangulat árad ki a győrszigeti zsidók városnegyedének rajzából. Aki Győrött élt, ott barangol Eblen Bettivel együtt a folyók partján, — aki azonban a regényt csak olvassa, de színhelyén nem járt, nem tudja elképzelni Újváros és Győrsziget fekvését, nem kap Győr-ről sem határozott képet.

Legjobban sikerült alakja a könyvnek az öreg bencés, akire Győrött még igen sokan emlékeznek. Wolf Gyula könyvkereskedő, aki mindennap látta, azt mondta nekem, hogy Apa Benedek tényleg olyan volt, aminőnek Erdős Renée Apáthy Benedeket leírta. Vonzó és szeretetreméltó, valóságos szentéletű ember. Az ő egyéniségén keresztül szeretjük meg az írőnt is, mert nincs szebb dolog, mint az a meleg hála, amellyel nevelőjével, szellemi apjával szemben viselkedik. Apa Benedek nemcsak tanította Ehrenthal Reginát, de felébresztette benne az írói tehetséget, és ő volt az, aki a kis zsidó leányban vonzódást ébresztett Krisztus iránt. Ha Erdős Renée később katholizált, még pedig minden anyagi érdek nélkül, sok akadály ellenére is, ennek a megtérésnek első csíráját az a jó bencés pap vetette lelkébe, még pedig nem térítgetéssel, rábeszéléssel, hanem csupáncsak szívbeli jóságával. Exempla trahunt!

Milyen szép Betti búcsúja Győrtől (263.).

„Isten veletek, folyók, szőke víz, sárga víz és fekete! Isten veletek, vizek, Duna, Rába, Rábca! Isten veled, kis sétatér! Isten veled, magas

Püspökvár, és te, Belváros! Isten veled, Szentháromságtér, ahol a Bencések rendháza áll! Soha talán a márványfolyosón végigmenni nem fogok többé! Isten veled, te kis város! Kicsiny utcák, szürke házak! Isten veletek, én megyek! Isten veled Apáthy Benedek, aki nem szeret többé engem, mert nem lát és csak a lelkével törődik. Minden, ami volt és az én egész gyermekségem, Isten veled!”

Tudnunk kell, hogy Apa-Apáthy Benedek megvakult. Hályog volt a szemén. 82 éves volt már, amikor Betti elhagyta Győrt.

A regény abban a korban játszik, amikor a Rábca a Püspökvár alatt ömlött a Rábába, amikor még Újváros és Győrsziget között folyt, amikor még nem vezették el. Hisz csak 1908-ban vitték el a Rábca fölötti vashidat gőzhajón, még én is ott voltam és láttam és csudáltam ezt a nagy technikai csudaművetet.

Győrsziget képét bizony nagyon megváltoztatta a Rábca-meder betemettetése, és így nem csuda, hogy a regény topográfiaja más, mint a mai napé, a mai Győré. Pontatlanság is akad a leírásban, azaz az író nem emlékezik pontosan minden apró részletre. Így azt mondja, hogy a Belvárosban lakó fiúnak három hídon kellett keresztülmennie, először a Duna, aztán a Rábca, végül a Rába hídján, hogy Győrszigetbe érjen. (166. lap.)

A regényt az író a Felajánlásban felajánlja „szülőföldemnek, a Csallóköznek, Győrnek, a három folyó városának, Szent Pannonhalma áldott emlékezetű fiának, Apa Benedek szellemének!”

A regény igen jó olvasmány. Minden benne olyan egyszerű, természetes és valószínű, hogy nem is tarthatjuk kigondolt, az íróasztalnál kieszelt eseménysorozatnak, hanem valóságos megtörtént *életnek*. Ebben az életteljességben nincs romantika, nincsen páthosz, vagy mesterkéeltség. Az író rohammal veszi be az olvasó lelkét. Amikor a regényt olvastam, akkora volt szuggesztív ereje, hogy az utcákon járva, minden pillanatban azt vártam, mikor bukkan fel előttem a kis Éblen Betti vagy a jó öreg Apáthy Benedek.

Az írónőnek hozzám intézett hosszú leveléből is kiviláglik, hogy milyen erős lelki szálakkal kapcsolódik még most is városunkhoz. Azt írja többek között:

„Én nagyon szeretem Győrt s mikor mint kislány lángoló arccal és hevülő fantáziával ott mentem végig a Városház-utcán (nem tudom bizonyosan, így hívják-e még, a Kazinczy-utcából egyenesen vezet az út a téren át) — mindig arról ábrándoztam, hogy egyszer, majd ha lesznek valaki, ebben az utcában veszek magamnak egy ilyen kis palotát, kiugró erkéllyel, karyatidos kapuval. Ehelyett itt, Rákoshelyen, vettem magamnak egy falusi házat, mert nem lett belőlem az, aki akartam lenni. Vagyis a dicsőség eljött, de a pénz nem.

Már senkim sincs abban a városban, de az emlékeim még mindig odahúznak, és gyakran álmodom, hogy átmegyek a téren, a Kármeliták

temploma előtt, nagyon forrón süt a nap (úgy mint gyermekkoromban) s én még kisleány vagyok és megyek át a hidakon...“

„Már rég nem jártam otthon és őszintén szólva nem is mernék odamenni többé. Attól félek, a város lelke megváltozott azóta s a régi hangulatot nem találnám meg ott. Amire igazán élénken emlékszem, azok az úrnapi körmenetek voltak, amelyek leírhatatlan hatással voltak reám. Emlékezem, hogy mindig letérdeltem a többiekkel, valahányszor a csengő megszólalt. Bár nem értettem, miért? Térdet hajtottam a titok előtt, ami csak sokkal később lett világos előttem. És Apa Benedek képe most is előttem áll, jóságosan, mosolygósan, és himbáló lépteivel, amelyekkel ment és ahogyan kalapját megemelve köszöntötte a gyermekeket.

Milyen nagy bölcs volt: csak most látom! Leemelte kalapját a gyermekek előtt. Igaza volt. Mikor a gyermekek felnőnek, már nem érdemes köszönni nekik.“

Erdős Renée rengeteg elbeszélést és verset írt győri remiszenciáiból, ezekről külön cikket kellene írni, — van neki azonban még egy Győrött játszó regénye, melynek a címe: „Az asszony, aki ölt.“ (Révai-kiadás, 1936. 356. lap.)

Nem az egész regény, de legnagyobb része a mi városunkban játszódik le.

Hitzendorf Richárd, volt törvényszéki elnök, Győrött lakik a Megye-ház-utca egyik barokkpalotájában, melynek balkonját két karyatid tartja. Hitzendorf leánya férjhez megy Pesten Olty Gézához. Egy évi házasság után az asszony önvédelemből lelövi az urát, aki őt oktanlan féltékenységével gyötri. Részegen jön haza, üti-veri feleségét. A törvényszéki tárgyalás felmentő ítélettel végződik, a hősnőt: Judithot, szabadlábra helyezik. Judithot az apja Győrbé viszi és lakat alatt tartja a kis barokkpalotában. Nem mehet ki; csak este, sötétben, viszi az apja sétálni a Duna partjára, a nagy nyárfák és szilfák alatt.

(Ez a sétány ma már nincsen meg; amikor az Iparcsatornát csinálták, vágták ki a Kiskút felé néző Városrét partján a hatalmas fákat, úgyszintén a Rét másik oldalán az Akácost, és ezek helyén Szaharának is beillő homoksvatagot létesítettek.)

Az elnök nem akarja, hogy Judithot lássák az emberek, Judithot, a felmentett gyilkos asszonyt. Az elnök felesége, Hitzendorfné betegeskedik, mindig a diványon fekszik, kiöltözve, kifestve, kisütve, kimanikűrözve.

Judithnak bezárva kell élnie. Eltűnődhetik elrontott életén. Oltnak, férjének, annak faggatására, kínzására bevallotta, hogy ő'előtte szerelmes volt Keinz Tiborba. Ez a Keinz Tibor Angliában élő tudós. Apja zsidó volt, kikeresztelkedett, keresztény nemes leányt vett el feleségül. Hitzendorfék házában laknak lent Keinzék, mint lakók, bérlők. Keinz orvos. Judithékkal csakis Keinzék érintkeznek. Keinz Tibor hazajön Angliából és összetalálkozik Judithtal, akibe azelőtt szerelmes volt. Újból beleszeret. Az elnök és felesége szívesen látják Tibort. Azt szeretnék, ha Judithot elvonná. Mert az özvegy így elfelejtené első házasságát és gyilkosságát. Tibor szülei ellenzik a frigyet, az öreg doktor szerint nem szabad gyilkos nővel házasságot kötni. De Tibor szülei akarata ellenére Pesten titokban elveszi fele-

ségül Judithot. Badenbe utaznak a polgári esküvő után. Itt Judith, anélkül, hogy Tibor kérdezte vagy kényszerítette volna, önkényt mondja el neki házasságának és gyilkosságának történetét. Olty annyira vallatta, kínoztta és szuggerálta folytonos gyanakvásával, hogy maga-maga ellen vallott olyanokat, amelyek nem voltak igazak, csak azért, hogy megszabaduljon a férj szadisztikus kínzásától. Bár alig beszélt leánykorában Tiborral, férjének sanyargatására, kínvallatására és szuggesztiójára azt vallotta, hogy szeretője volt Tibornak, amiért aztán Olty kékre-zöldre verte. Tibor annyira megretten a vallomástól, hogy lelkében titkon igazat ad szüleinek, akik óva intették attól, hogy a gyilkos asszonyt feleségül vegye. Nem találja meg a helyes feleletet Judith őszinte vallomására.

Azt kellett volna mondania: „Bánom is én! Szeretlek, a multaddai nem törődöm!” Arcán és némaságából látszik, hogy nem szereti Judithot úgy, ahogyan ezt a nő elvárta volna. Külön-különszobában töltik a násztalan éjszakát. Amikor Tibor hajnalban felébred, már üres a másik szoba. Judith elutazott, levelet írt Tibornak, hogy ne is kutassa, hogy hová lett és hogy hol jár. Nem tud felesége lenni.

Judith Erdélybe utazott nagybátyjához, Rengey Miklóshoz, akinek ott jóhírű szanatóriuma van. Judith beáll ápolónőnek, majd beiratkozik Pesten orvostanhallgatónőnek. Orvos lesz belőle. Miért teszi mindezt? Mert meggyőződése szerint az ember csak úgy menekül múltjától, ha abban ilyen súlyos bűn volt, hogy ha másokért él, saját maga önzéséről gyökeresen lemond. Így végződik a regény, de reményit hogy a végén, hogy egyszer majd Tibor és Judith össze fognak kerülni.

Győrről játszik a regény nagyrésze, de kevés győri színt kapunk benne. A Megyeháza és a Vármegye-utca barokkházai, a dunai sétány Kiskút felé, a három folyón történő evezések és nagyobb csónakkirándulások, továbbá a „Remetesziget” leírása adnak itt-ott igazi győri hangulatot.

A regény igen érdekes, nem sablonos szerelmi regény, a személyek mind érdekes, jól jellemzett alakok. A mellékszempélyek talán még jobban sikerültek. Ilyennek a magát folyton cicomázó, idegbéna és beteges asszony; Dr. Rengey Miklós, a férges ember; Hitzendorff Emma, a szokimondó vén kisasszony.

Noha a regény eléggé mozgalmas, mégis Bourget lélektani regényeit juttatja az ember eszébe, akinek sokszor hasonló problémái vannak és akinél a fősúly mindig a lélektani elemzésre esik.

Cselekmény és epikai mag nélkül regényt írni lehetetlenség.

Evvel a lehetetlen feladattal birkózik meg *Paál Ferenc* győri származású író „*A merengők*” című győri regényében.

(Paál Ferenc: *A merengők*. Regény. Verlag Julius Fischer. Wien. 1925. 255. lap.)

Az első személyben beszélő hős a sétatéri nagy platán alatt mereng más négy vagy öt „merengővel”: egy diákkal, egy festővel, egy öregemberrel és egy tudóbajos emberrel. Napról-napra csinos, magas, szőke nő ül le melléjük; ott ül a promenádeszéken, és a merengők csak nézik, néze-

getik. A hős beleszeret a kíváncsú asszonyba, akit nem ismer és akivel nem tud megismerkedni.

Egyszer hozzájön jóbarátja, Róbert és azt meséli, hogy pont abba a szép asszonyba szerelmes; találkozni akarna vele, de nincs hol, és ezért arra kéri a regény hőst, adja át neki garszonlakását találkákra, még pedig minden héten egy párszor. Menjen el ilyenkor hazulról, töltsen a délutánjait a folyók partján, a sétatérre vagy a Kioszk-kávéházban. A hős, bár szerelmes a sétatéri hölgybe, teljesíti Róbert kérését. És mivel féltékeny, pokoli kínokat szenved délutánonként, mert elképzei a pásztorórák lefolyását.

Ebbe annyira beleőrül, hogy öngyilkos akar lenni, de csak a tükröt lövi szét, amelybe célzott, hogy magát megsemmisítse. Lelki zavarában a tükörképét saját magának nézte. Idegrohamából magához tér. Hideg zuhanyt kap, mert Róbert bevallja, hogy becsapta, bolondot csinált belőle. Randevúzott ugyan a rosszul elsült sületlen öngyilkosság szobájában, de másvalakivel, saját menyasszonyával, akivel most megy esküdni. Így semmi baj sincsen; a sétatéri asszony még mindig eszménykép, aki után ezután is lehet tovább érzelegve epekedni.

A könyvnek ez a megfogható tartalma, különben rettenetes szócuspájsz, expresszionista halandzszás, *kiszera méva báva-tag a köbön*.

A könyvet úgy tesszük le, mint az egyszerű matróz a teás csészét, hogy egy kis rum kedvéért tömérdek sok vizet kellett lenyelnie.

Amiért ez a könyv említésre méltó, az a sok győri kép, amit benne kapunk. Sétálunk a folyók partján, a töltéseken. Az egész vékony cselekménynek majdnem kizárólagos színhelye a Sétatér, Radótér. A nagy platán a Radótér közepén majdnem élő személy. Többször beszél hozzá az író, hőse a nagy platánnak gyónik meg és neki tart filozófiai előadásokat. Ezek a sétatéri platánhelyek a sok nem platánikus szerelmeknél, amelyekből a könyv hemzseg, élvezhetőbbek. A Sétatér a merengés szigete.

Szerepel a regényben még a Kioszk-kávéház, az azóta már lebontott régi színház, a karmelita-templom is. A Püspökvár sem hiányzik a képsorozatból, ami természetes, hisz ez a város leghangulatosabb helye és épülete.

Panorámát kapunk a zsidó templom kupolájától a Kiskút felés füstölő gyárakig. Túlfutott erotika tobzódik a regényben. Az élet csak a szexualitás körül forog — mondja az író, — de egy kicsit másképp. (Lásd 75. l.)

Az író stílusa futurista. Lássuk próbát:

„De halkan visszadereng elém az a sok kétely és bizonytalanság, amivel a nők felé sodródtam. Az első nő, mint fosztott meg önmagamtól és lázas kiteljesülésébe a testemnek, hogyan némultak bele fenkölt orgonabűgások és tömjénes misztériumai egy láthatatlan lelki processzusnak, amely a ltrák azúr dombjai felől közelgett a holt és ősi katakombák szent és megihlető homálya felé, a muzsikák kék ívein s a vér hídjain, sőt a koponyák fehér kupoláin át.” (106—107. lap.)

A csöndes folyó sárga hullámokat produkál a szél tisztele-tére." (148. l.) A hős szerelmi orgazda, mert másnak ad randevuhelyet.

Sokszor nem értjük a szerző definícióit, pl.: „Paganini hegedűje volt a dolgok lelkének legmélyebb reliefje az élet arcán." (168. l.)

Lépten-nyomon látszik, hogy a tehetséges szerzőt hogy ve-zeti félre az expresszionista nagyképüsködés, a minden áron való nagyot-mondani-akarás. A regény maga nem más, mint egy fiatal agynak idétlen abortusza, lelki önfertőzés.

Egy pozsonyi újságban ugyanettől a szerzőtől egy győri históriát olvastam, amelyben leírja, hogy hogyan választ a ci-gányság a Cigánylaponon primást, amely ünnepélyen résztvesz az egész város, és a tanács is a polgármesterrel az élén. Fáklyás menettel tisztelik meg a primást, estére pedig berúg az egész város. Groteszk és szatirikus karikatúrát rajzolt Paál Ferenc ebben a Rabelaisiádjában.

Paál Ferenc győri születésű ember, Popper Ferenc volt ere-deti neve. Regényének szolgáljon mentségére, hogy még nagy-korú sem volt, amikor írta. Gárdonyi sem írt sokkal jobbkat, amikor kezdő újságíró volt, legfeljebb avval a különbséggel, hogy stílusát nem mérgezte meg valamilyen divatos stílusnya-valya. Gárdonyi győri korában írt pikáns novelláit és a *Zendülés a pokolban* című színdarabjait a *Lárfári* regényét, mint tudjuk, a híres író később saját privát indexére helyezte. És jól tette. Csakhogy hiába szedte össze és égette el éretlen műveit, nem tudta azokat úgy megsemmisíttetni, hogy ne maradt volna pri-vátbirtokban egynehány példány, és mivel híressé vált az író, ezeket a kitagadott gyermekeit is számon tartja a közönség. Verba volant, scripta manent!

Méltán közkedvelt regényírója a legújabb Magyarorszá-g-nak *Szitnyai Zoltán*, akinek írói pályája Győrből indult ki.

Szitnyai Zoltán 1893-ban született Selmecbányán, ahol édes-atyja polgármester volt. A selmeci piarista főgimnáziumban vé-gezte középiskolai tanulmányait. Majd jogot hallgatott Buda-pesten. Dr. juris. 1916 őszén Győrbe került újságírónak a Du-nántúli Hirlaphoz, amely akkoriban napilap volt. Szerkesztője Nagy Gyula, a jelestollú poéta volt, főmunkatársa pedig Har-sányi Lajos, a már akkor is híres költő. Később városi jog-gyakornok volt, majd aljegyző, különféle beosztásokban, végre a lakáshivatal feje lett.

1927-ben hagyta el állását és a várost, Budapestre költözött, végkielégítést kapott. Mint ő maga megírja, az írói hivatásvágy csábította Pestre.

„Barátaim döbbsen néztek utánam a szilárd győri partról... szinte hallottam a baráti elszörnyűködés moráját, s ha visszanéztem, kedves arco-kat láttam, amelyek aggódva lesték, meddig jutok el a tengeren, mely páncélos hajóóriásokat is elnyelt már haragjában." Sitnyai pedig, mondja,

a remény kis dereglyéjére bízta életét. (Sztinyai Zoltán: Kalmárváros — kultúrváros. Ujság. 1940 november 13.)

Nehezen indult meg az írói pálya.

„Néhányszor át kellett élnem az elpusztulás gondolatát és ebben a gondolatban írtam egy regényt a jelképes címmel, hogy „Élni akarok!” Személyes hangú írás volt, személyes élmények ragadtak meg benne, de senkít sem akartam bántani, legkevésbé a nekem kedves várost, mégis sokakat bántottam, legelső sorban magát Győrt.” (Ujság, 1940 november 13.)

Az „Élni akarok” című regény első kötetének első fele Győrött játszódik. Sztinyai győri élményei szolgáltak forrásul Honthy Imre élettörténetének megírásánál. Sztinyai önérzetese és érzékeny lelkét győri hivatalnokoskodása alatt részint a maga hibájából is sok megaláztatás érte. Ez az elkeseredés és harag vezette a regény írásában kezét, ezért erősen pamflet ízű a regénynek ez a része. Szatirikus rajza ez különösen a városházi világnak, a vezető embereinek.

Ennek a címe: „A lárom folyó városa.” (I. kötet. 7—144. lap.) A regény 1929-ben jelent meg, tehát két évvel Sztinyai Győrből való távozása után.

Sok személy torzkép, de sikerült karikatúra, mert legalább a győriek ráismernek minden egyes alakra. Megvan bennük a kifigurázott modelleknek belső és külső hasonlatossága.

A regény elmondja Honthy Imrének, a Felvidékről a három folyó városába vetődött fiatalembernek, életét. Neurasthénias, impresszionista, gyöngye akaratú, de jóindulatú fiú. A káptalani és püspöki ügyész irodájában nyert alkalmaztatást. Honthy Imre a Káptalan-Dombon lakott. Egyszer tisztekkel mulatott, még pedig otthonában cigánybandával. A püspök (I) másnap káptalani ülést hívott össze ebben az ügyben. (I) Mivel Honthy Imre nagybőjtői pénteken mulatott, felmondtak neki. Elvesztette állását. A polgármester, aki maga is mulató ember volt, rögtön Imréért üzent, mert tetszett neki a fiatal ember, és azonnal alkalmazta, mint joggyakornokot. Imre rossz hivatalnok volt, későn járt be, nem szeretett dolgozni. Sokat mulatott és mulasztott. Végre eljátszotta a polgármester kegyét is. Tizenegy évig szolgált a várost, amikor a polgármester azt tanácsolta neki, menjen más pályára. Imre Pesten próbált elhelyezkedni mint író; sokat küzdött és nélkülözött. Nagyon könnyelmű is volt. Minden szoknya után futkosott.

Meg kell mondanunk, hogy a regényben túlteng az erotika. Igen sok benne a már nem is kétértelmű, drasztikus jelenet. Honthy Imre egész török pasa! Győrről udvarolt a háziasszonyának, Leitnernének, és leányának: Verának, aki miatt párbaja is volt.

Az első kötet második részétől kezdve kergetik egymást a kalandok. Kalandjainak hősnői a következők (lehet, hogy a statisztikám nem teljes!): 1. Elza, az övegy, aki szeretője Imrének. 2. Vera, aki Pesten szeretője lesz. 3. és 4. két cseléd, még az Elza-jelenetknél is durvább jelenetekkel. 5. Carmen, egy orfeumi bárhölgy. 6. Stefi asszony. 7. Zsuzsi leány. Ezeken kívül van még egy nagy ideális, platónikus szerelme is. A sok erotikus jelenet

közül csakis az egyik, az utolsó Vera-randevu, szükséges a cselekményben, mert ez idézi elő a katasztrófát.

Honthy Imre végre célhoz ér. Darabját elfogadják a legelőkelőbb színházban. Szép és tiszta, előkelő és okos leány: Baráthy Éva a menyasszonya. Premiére és házasságkötés előtt Imre lázba jön menyasszonya szépségétől, és tőle elválván, Verához, szeretőjéhez szalad és megcsalja Évát. Éva meglátja őt Verával, Imre is látta, hogy menyasszonya rajtakapta hűtlenségén. Utánaszalad Évának az utcán, de nem éri el, a leány eltűnik előle. Telefonon akar beszélni vele, de Éva nem felel. Imre erre elrohan egy régi barátjához, aki szeret leérszegedni és akinek kikapós a felesége. Imre ott keres tanácsot Éva kibékítésére. György János berúg és ledér felesége el akarja csábítani Imrét. De Imre megcsömörlött saját magától és ez egyszer nem enged a nyolcadik vagy talán kilencedik számú Putifárnénak és megszökik.

Azalatt, amíg ő Györgyéknél ivott, zajlott le a premiére. Nagy siker volt. Horthy Imrét felkapta a hírnév. Kunossy államtitkár is ott volt, aki őt kidobta, — a főispán, a polgármester, a főjegyző, a tanácsosok mind eljöttek, hogy az ő dicsőségében sütkérezzenek. Es ott volt a színházban Éva is, mert rábeszélte az anyja, hogy bocsásson meg a fiúnak, mert a látszat csalhat. De Imrét hiába várták tapssal és babérrel. Reggel olvassa Imre az újságból, hogy sikere volt, de hogy az író rejtélyes módon eltűnt. Imre örül neki és azt mondja: „Élni akarok!” és akkor gázolja el őt egy autó. Éva fogta le a kórházban a szemét és a haldoklónak az volt az utolsó szava: „Élni akrok!” — Élni fogsz! — mondj Éva.

Szitznyai tizenegy évig lakott Győrött, tehát jól ismerte a várost. Egy már idézett cikkében (Egy este Győrött, Pest, 1941 december 22.) azt írja:

„Kevéssel ezelőtt (tudniillik regényének megjelenése előtt) szakadtam el Győrből, a három folyó városából, ahol voltam újságíró a püspöki lapnál, *nőegyleti titkár* és *bálrendező*, voltam városi fogalmazó, aljegyző, kerületi kormánybiztosi titkár, lakáshivatalnoki elnök és voltam örökké elégedetlenkedő, valójában titkolt szerelmese Győrnek.”

„A kis város a három folyó mentén feküdt, lapos vidéken. Öreg város volt, de a kor emlékeinek tisztos nyomai nélkül, valami vénlányos igyekezettel szeretett követni minden divatot és fiatalnak látszani. Az ősi városokban van valami matrónaszerű, ősz hajukon főködtő, csipkés selyemruhájuk uszályos, a régi házak, szobrok, hagyományok és szokások közt rejtett életek... De itt alig volt valami nyoma a multnak.” (I. kötet 15. l.)

„Ez a város egész testével átalakult a megújuló időkhöz, kurta szoknyát viselt bubifrizurát vágatott őszülő hajából, mondain (sic!) volt, de valahogy vénlányosan, mert a test, melyre rúzzsal, púderrel, festékekkel, párfümmel új idők szokásait rakta, mégis öreg maradt.” (I. 16. lap.)

Így még a regényben; tizenhárom évvel később nem tudott betelni a város szép régi barokképületeivel amelyekkel ő győri korában keveset törődött.

Írt azóta egy másik regényt, amely Győrött játszik. Címe: *Nincs feltámadás.* (Regény. Athenaeum. Évszám nélkül. 286 lap.) A regény, mint mondtuk, Győrött játszik, de nem olyan kulcs-

regény, mint az előbbi. Sztinyai gondosan ügyelt arra, hogy ne lehessen a személyekre olyan könnyen ráismerni. Mégis ráismer egyik-másik alak eredetijére az, aki járatos Győrött és Győr vármegyében. Ha olvassuk, feleszmélünk néhány botrányra és furcsa esetre és helybeli pletykákra.

Győr környékén van egy 3000 holdas birtok, amelynek tulajdonosa Eötvös Mihály nagypocakú, örökké dínom-dánózó, parazitáktól körülvelt, degenerált földesúr. A körülötte rajzó vármegyei urak és városi tisztviselők közt sok karikatúra van. A cselekmény győri hőse és passzív hordozója: Veén Sándor ujságíró, aki a papi lap munkatársaként került a városba a világháború kitörésekor. Veén Sándort természetesen magamaga után mintázta Sztinyai. Veén Sándor barátságban van Eötvös Mihály unokahúgával és egyidőben szerelmi viszonyt folytat egy Bodolay Ferike nevű színésznővel. Látjuk, hogy megy tönkre az Eötvös-birtok. De mindez csak mellékes! A fő a háborús állapotoknak, forradalmaknak, vörös terrornak, majd a keresztény kurzusnak és fehér terrornak realiztikus rajza. Sztinyai leírja, nem egy példán, hogy miképpen lesz az árvalányhajás hazafiból bőrkabátos elvtárs, vérengző vörösből lilimos kurzuslovag, keresztény inkvizitor. Ezeknek a pálfordulásoknak rajza igen érdekes. Sok pletykát kapunk az élelmpipanamákról, a lakáshivatali titkairól, ami azért pikáns, mert Sztinyai be volt avatva minden rejtélybe, hiszen őt a lakáshivatal élére helyezték a kommunizmus bukása utáni években.

Hübnernek nevezi az egyik főpanamistát, aki krónikus politikai széllakasságban szenved. Annyira élénken emlékezetünkben maradt és van még ma is ez az egész korszak és annyira általános epidémia volt akkor a köpönyegforgatás és a panamázás, hogy nemcsak egy város, hanem Magyarország mindenegyes része azt hihetné, hogy az író benné találta meg a kifigurázott modelleket. De Sztinyai nagyon is ügyelt arra, hogy ismeretes eseteket, ismert személyeket olyan jellemvonásokkal is ruházzon fel, amelyek elmosódottakká teszik az élő élet után mintázott eredetieket és így megnehezítik a felismerést. A regény ügyesen van megírva, de rossz benyomással, keserű utóízzel tesszük le, mert a sívárság érzetét kelti. Minden ember áruló, elárulja ifjúságának eszményeit, eszméit. Mindenki megalkuszik a körülményekkel. Mindenki, csak a főhős nem! Veén Sándor, az ujságíró, mindig meggyőződése szerint ír és beszél. Ebben a regényben is igen nagy szerepet játszik az erotika. Sok színt kap az elbeszélés a szerző életéből. Jól ismeri a város és a Káptalándomb világát. A városházi emberek megint majdnem karikaturák, — kivéve az öreg polgármestert! A népvezérek pompás kabinetalakok: Bura elvtárs, aki kormánybiztos lesz és főispán, és mások.

Valamikor kultúrdokumentum lesz ez a regénye Sztinyai-nak. Aki a kommünt le akarja írni, a történetíró majd Sztinyai-hoz nyúl, mint palettához, ahonnan színeket vehet a szürke té-

nyek élénkítéséhez. A regénynek nagy a láttató ereje. Ha olvasom, azt képezem, hogy Győrben járok.

Nagy haladást mutat az előző regénnyel szemben; itt nem nyers torzképeket kapunk, hanem idealizált művészi arcképeket.

Ezek után Szitnyai egy olyan győri regénnyel tartozik nekünk, amelyben a szeretet és a megértés vezeti a tollát, hiszen újságcikkeiben látszik, hogy már egészen más szemmel nézi azt a várost, ahol aranyifjúkorát töltötte. Szitnyai Zoltánnak sok győri vonatkozású novellája és tárcaelbeszélése van. Az egyikkel, melynek címe „Égi erők”, díjat nyert volna a Nyugat novellapályázatán, de az író nem engedte akkor közölni, mert kellemetlenül érintette volna Győr ősz püspökét, aki a novellában olyan ügyben szerepel, amely nem hozzá méltó. A novella megjelent később, amikor Szitnyai már nem volt győri lakos. (Nyugat, 1927 november 1.)

Igen jó elbeszélés „Zay Isti két bálja. („Benn a bárány” című kötet első darabja. Athenaeum. 5—37. lap.)

Zay Istvánt eredetileg Zajacznak hívták. Győrbe kerül a pénzügyigazgatósághoz. Mindenki gentrynek nézi. A megyei kisasszonyok szívesen látják. Meghívót kap az exkluzív megyei bálra, ahová még a polgármestert sem hívják, mert csak „bünger”. Egy szép patikusné, akit Zay negligált, megtalálja Zay Isti elvesztett névmagyarosítási aktáját. Bosszúból elküldi az iratot a vármegyei bálra, a Hanna kisasszonynak. A megye urai és hölgyei erre kinézik társaságukból a Zajacot. Isti báli ruhában van, elmegy a Katholikus Körbe, ahol szintén táncestély van, bár nem olyan előkelő. Ott van egy másik leány, aki nem bánja, hogy Zay eredetileg Zajacz volt, ott marad, ott mulat, sőt el is jegyzi magát avval az egyszerűbb, de műveltebb „bünger” leánnyal. A novella első mondata már Győrbe visz:

„A barokktorony óralapján délfelé álltak a mutatók, amikor könnyű kis cséza gördült le a vashidon, a pályaudvar sintengere fölött, a városház előtti térségre.”

Igen mulatságos novellát írt Szitnyai egy győrvidéki Rip van Winkleről, aki tanyáján mindig hátramarad a világ folyásától. Nem tudta, hogy forradalom van, bejön Győrbe, becsukják, mert hazafias szölamokat használ. Megtanulja a leckét, mikor megint a városba jön, akkor a kommunisták verik el, és amikor mint vörös ismét Győrbe jön, majd agyonütik a fehérek.

Aljegyző korából mulatságos esetet elevenít fel: „A világ ura” című elbeszélése. Az aljegyző úr egész éjjel mulatott a bálon, táncolt szíve választottjával, boldog volt, és reggel 10 órakor ment zajos multság után, borgőzös fejjel, a hivatalba, a városházára. Főnöke, a skálákat köhécselő tanácsos úr nagy prédikációval akarta kijózanítani, de ő rája sem hederített, csak azt mondta folyton: „Én vagyok a világ ura!” A tanácsos úr egy írnotot bízott meg az aljegyző úr hazaszállítással. Az ut-

cán, egy kirakatban, Napoleon-kép volt. Az aljegyző úr nevetve intett neki: „Szervusz, Napoleon!” „Mert vannak esetek, amikor valaki épp azért nem ura magának, mert ura lett az egész világnak.”

Szitnyai regényei és novellái márkás értékei a legújabb magyar szépprózának, de sok mindenért győri ember nem olvassa zavartalan élvezettel az ő győri korából merített műveit. Ha majd a szeretet fogja inspirálni, hisszük, hogy ő alkotja meg azt a regényt is, amelyre mindnyájan büszkék leszünk; írjon pl. egy biedermeyses regényt a reformkorszakról.

Eddig a legjobb és legigazibb győri regényeket Pitroff Pál és Finta Sándor írták.

Ezt a megállapításomat nem a regények irodalmi kvalitásaira vonatkoztatom, bár azok is elsőrangúak; hanem a győri élet leghívebb és legteljesebb festésére értem. Úgy érzem, hogy az összes győri elbeszélések között ezekben van a legerősebb helybeli élet, a legerősebb győri hangulat és szín.

Először a Pitroff regényével foglalkozom. (*P. Pál Ödön: A bujdosó vagyon. Regény. Budapest, Szent István-Társulat. 171 lap.*)

Győr már régóta híres disznószállításáról, sertéshizlaltatásáról és disznókereskedelméről. Egy ilyen gazdag disznóbáró-család története a regény tartalma. A gazdag Rábcahelyi családot eredetileg Rübsacknak hívták. A napoleoni háborúk alatt a vén Rübsack hentes disznóval, marhával kezdett kereskedni. Az állatokat a kincstárnak szállította, négyszeres, ötszörös áron adott túl rajtuk. Maga hajtotta hóban-fagyban, kánikulában a csordákat, nyájakat. Már 50.000 arannyal maradt neki adós a kincstár, amikor a franciák kivonultak. Zaklatta a kincstárt a pénzéért. A főispán-püspök maga elé idézte, kérte, tépje el a katonaságtól kapott adóslevelet, ezért a szép cselekedetért majd nemességet kap. — Nem teszem! hangzott a hentes felelete és rácsapott a zsebére: „*Da will i nobiliert werdn!*” — Megkapta a pénzt, de egy óra múlva a főispán közölte a várossal a devolvációról szóló rendeletet. 1811 február 21-én Rübsack ötvenezer aranya már csak tízezret ért. Azóta bujdosik a vagyon! Hajdu, a másik hentes, akinek a kincstár épp ilyen nagy összeggel tartozott, okosabb volt, eltépte a követelését, a Quittungot, és megkapta a nemességet. A két család között azóta is féltékenységi uralkodik.

A Rübsack-család már nem sváb többé, megmagyarosította nevét Rábczahelyire. Már 2000 hold földet szerzett Győr közelében és Győrött barokk palotát. Már csak a nemesség hiányzik a család boldogságához.

A világháború elején egy millió koronát fizet be a gazdag Rábcahelyi a kormánypárti pártkasszába, ennyi volna a kutyabőr ára. A nemesi címer után a sertésdinasztának jelenlegi fejét édesanyja nőgatja és hajtja. A nagymama: azaz az öreg nemességkereső Rábczahelyi anyja, nemes leány volt. Teőreők Borbálának hívták. Szerelmes volt egy nemesített Hajdu hentes-ivadékba, de mivel ez nem őt kérte meg, mérgében férjhez ment egy Rübsackhoz.

A nagymama nemes leányából bugris asszony lett, és ezért álma az, hogy fia nemesi levelet kell, hogy szerezzen.

„Addig nem hal meg, amíg címeres kocsival nem robog végig a Tejeles-közön. A kocsis mellett a bakon tarsolyos huszár fog ülni. Az „Arany Delfin”-hez címzett hentesüzlet előtt meg fognak állni, a tarsolyos huszár kinyitja a kocsi ajtaját, összecsapja a bokáját, erre kifut a pult mögül az öreg Hajdu széles fehér mészárosköténnyel, kidugja a pénztárból a kócos fejét a felesége. Ő akkor egy kicsit előrehajol, majd azt mondja a huszárnak: — Rendelj meg ebben a hentesboltban egy kiló vegyes felvágottat! — A hentesnének pedig odakiáltja: „Aztán ne úgy mérj, mint öreganyád az itcével!”

Ötven esztendeje készül erre a bosszúra... és a nagymama bosszúja majdnem sikerült, csakhogy unokái megghiúsítják az utolsó pillanatban.

Rábczahelyinek, az ő fiának, felesége egy Gácser-leány volt Ujvárosból, gabonakereskedő-ivadék. Három gyermeke van, és ezek a regénynek tulajdonképeni hősei.

Már útban van a nemesség; a kabinetíródában feküdt; várta a király aláírását, és ekkor bukott meg a Tisza-kormány. Amikor Rábczahelyi ezt a hírt olvassa, megüti a guta, béna és néma marad. Hát hogyne ütötte volna meg a szél, hisz potyára fizette be azt az egy milliót a pártkasszába! De Laci fia, aki egy bárókisasszonyt akar elvenni, nem nyugszik bele a nemesség elvesztésébe, Bécsbe megy, ahol ismer egy már vénkisasszonysorba jutó tábornokleányt. Elbolondítja, azt mondja neki, hogy elveszi, de mivel a kisasszony előkelő családból való, neki is kellene a nemesi levél. Erre az öreg tábornok kijárja a kabinetíródában a pártfogó nélkül maradt nemesítés királyi aláírását. Erre a lovagias Laci stante pede otthagyja a kancsal Hermát és elveszi a szép, de elszegényedett Körtéssy Viola bárókisasszonyt, akivel aztán bevonulhat a legzárkózottabb gentry-társaságba.

Laci kezeli a béna apa helyett a birtokot; meglopja, megkárosítja testvéreit: a derék Dezsőt és a finom, kedves Katinkát; ki is forgatja őket vagyonukból. Katinka szerelmes a Hajdu-fiúba, a delikateszes boltosné fiába, amiért a nagymama igen haragszik.

Kiüt az októberi forradalom. Dezső, aki az olasz harctéren vitézül harcolt, mint tiszt, szépen és rendben hazahozta csapatját. Erre az elbolondított győri diákok Lesvárra vonulnak, hogy lefegyverezzék a haza hazakerült védőit. Harcra jut a dolog. Dezső megsebesül.

A Püspöktemplomban, a Szent László-kápolnában esküsznek Laci és Viola bárónő. Épp akkor üt ki a kommunizmus. Véneken át a Dunán szökik tovább az új házaspár. Gönyűről Bécsbe gőzhajón menekülnek. Útközben Viola rájön férjének hitványságára és nem lesz igazán a felesége.

Győrről azalatt a direktórium garázdálkodik. Lefoglalják a Gácser-házat, majd a Rábczahelyi-házat is. Rábczahelyit szenvedéseitől megváltja a halál, a nagymamát pedig a düh és a méreg öli meg.

Lacival, amióta fiatal felesége elfordult tőle, nagy változás történt. Megbánja testvéreivel szemben tanúsított gyalázatos viselkedését, felébred a hazafisága is. Elmegy gyónni és le akarja vezetni a multat. — Ez a megtérés gyöngél pontja: a jó regénynek, nincsen eléggé előkészítve és megindokolva. — A bűnbánó Laci hazamegy, felveszi a harcot a bolsevis-

ták ellen, elesik. Ez a jelenet egyik epizódja volt annak az ellenforradalomnak, amelyiknek sok hőst akasztatta fel egy vérszopó hiéna: Számuely Tibor, aki a győri kereskedelmi fiúiskolának volt a növendéke, akire azonban városunk nem büszke.

Katinka felesége lesz a boltos fiának. Dezső pedig folytatja a nemesi rangra jutott család történetét. Férje lesz az özvegyé vált *leánynak*, Violának.

Az eseményekkel szinte túlfutott regény tobzódik győri színekben és hangulatképekben. Győr és környéke szépen van leírva. Rácbahely, az egyik színtér, közel van Gyórhöz, mert onnan a Tákón keresztül a Püspökvár tetőtlen tornya látszik. Győr utcái, különösen a Megyeház és a Rákóczi-utca barokk palotái elevenednek fel lakóikkal együtt. Látjuk az ötvenes-hatvanas évekből még itt maradt Klemmi néniket, akik még németül traccsolnak, mert mint az író mondja, akkor sváb világ járta még Győrt, a kiegyezés előtt még az úri kisasszonyok is jobbra sváboltak. Látjuk a régi német polgári elem pusztulását és ezzel kapcsolatosan a zsidóság beözönlését és térfoglalását is.

A politikai mozgalmakból igen sok kószolót kapunk. Le van írva pl. 1919 május elseje. A győri munkásság vissza akarta foglalni Komáromot. Ez volt az úgynevezett komáromi puccs. Pitorff szerint 400 magyar munkás esett el a hídért vívott harcban. (A szám az én emlékezésem szerint túl magas!) (A komáromi temetőben lévő síremlékükön 103 a halottak száma! A szedő!)

Egy helyen így sóhajt fel a szerző:

Ó Uram Istenem! Borzasztó idők voltak azok! Valami bolond asszony, aki olyan tanfelügyelőfélenek nevezte ki magát, bement az iskolába és a tizennégy éves leányoknak előadást tartott a szabadszerелеmről. A szemérmes anyák felzúdultak és a gyermekeiket otthon tartották. A fúria dühöngött és harmadnap összeíratta az asszonyokat. Csak akkor kaphattak kenyérfegyvet, ha kiváltották a cselédkönyvüket. És ezért a cselédkönyvért személyesen kellett elmenni. Az asszonyok nem ettek ezentúl kenyeret, vagy faluról lopták be, ha volt honnan. (153. lap.)

A személyek jellemzése kitűnő: a nagymama, Laci és az öreg lump báró pompás figurák, adomákkal jellemzi őket az író. P. Pál Ödön szemelláthatólag a komoly polgári munkát dicsőíti a léha gentryskedés ellenében. A zsidós gondolkodást amelynek minden csak üzlet, élesen kifigurázza. Stern így beszél: — Persze, persze — bizalmaskodott Mór — kell a pénz. De a partie, cc... — és megcsókolja az ujjahegyét —, az elegáns. Hallom a kelengye is hochelegant ccc... a körtési Blau-nak van ízlése. És nyolc szobaberendezés: négy itt, négy Bécsben. A többi a kastélyból kerül. És a baronesz, ccc... mondhatom: prima Ware...

Ezek a Sternék és Blauék forgatják ki a régi földesurakat a kastélyaikból és ezekből lesznek az újabb főnemesek.

P. Pál Ödönnek regénye jó tükre a győri és győrmegyei

életnek, hisz az írója hosszú időt töltött Győrben és tagja volt a legelőkelőbb társaságnak.

Pitroff Pál Göllén született 1884-ben; a kolozsvári egyetemen szerzett tanári oklevelet és doktorátust. 1907-ben került Győrbe tanárnak a főreáliskolához és itt működött 1922-ig, amikor Pestre helyezték át a minisztériumba. Győrött részt vett a Kisfaludy Kör megalakításában, sokat szerepelt, mint felolvasó. A Kör alelnökének választotta meg. Feleségül vette Szodtfridt József volt főispán Irén nevű leányát. Költeményköteteket adott ki, tanulmányokat, irodalomtörténeteket írt, ifjúsági iratokat. Jelenleg Pesten él, gyakorló főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia irodalmi osztályának főtítkára. Amilyen sikerült ez a regénye, reményünk van arra, hogy még más győri vonatkozású elbeszélő művet fog írni, hiszen „A bujdosó vagyon“ bőségéből is látszik, hogy igen sok témája lehet még raktáron.

Pitroff regénye a megyei uraknak és a győri felső tízezernek életét rajzolja, Finta Sándor érdekes regénye, a „Vásárosok“ pedig egyenesen a győri iparosok életébe visz bennünket. Ezt az életteljességet a szerző, aki győri fiú, ifjúsági emlékeinek, első friss benyomásainak üdeségével, pompás megfigyelőképességével színezi ki és domborítja ki eleven valósággá. A győri vásáros népek tűnő világát festi, a híres győri országos vásárok tarka és mozgalmas életét. A régi jó iparosokat dicsőíti, akik becsületes munkát adtak, és valóságos elégiát zeng pusztuló dicsőségük fölött.

A regény sötét háttere a gazdasági viszonyok változása. A régi kézi ipart a gyáripár selejtes portékáival háttérbe szorítja, megfojtja, — az önálló kisiparosokból a tőke rabszolgái válnak. A mesterekből gyári munkások lesznek, a kirakatba tett csalfa látszat ellenére a nagy tömegek nyomorúságban tengődnek.

Győr a kiegyezés óta iparúzó város lesz, gabonakereskedelme, állattenyésztése háttérbe szorulnak. Potemkin-várossá válik. Fenn az ernyő, nincsen kas, ez az idők jelszava.

A helybeli vagyonszerző iparosoknak és kereskedőknek fiai, mivel már az apák is nehezen védekeztek a betóduló új honalapítók ügyessége ellen, otthagyják a műhelyet és a pultot, tanulnak uraságot, hogy úgynevezett lateinerekké válva, irodákban, hivatalokban görnyedjenek, és majmolják a gentryt. A kisebb iparosok pedig proletárokká válnak. Nő az elégedetlenség, és a szociáldemokráciában szervezett munkásság egyre nyersebb és vadabb módon követeli a gazdasági rendszer buktását.

Ezt a korszakot szemlélteti Finta ügyes regénye. Meséje igen egyszerű.

A Bástya-utcában, Halma Márton csizmadiamesternél legénykedik Bartal István. Parasztfiú volt; Halma reáakadt a vásárban, magához vette, felnevelte, kitanította. Bartal szerelmes a szép, derék, dolgos Lizibe, Szalay

bíróék szobaleányába. Megkéri és feleségül veszi. Eljegyzésüket az Állatvásártér melletti korcsmában, a belvárosi temető szomszédságában tartják meg, Czuppon vendéglősnél, akinél a magyar szabók, szűcsök, gombkötők és csizmadiák találkozni szoktak, egyszóval: a vásárosok. Finta elsősorban a csizmadiák életével foglalkozik.

A győri csizmadiák híresek voltak az egész Dunántúlon. Finta nagy kedvteléssel, mely együttérzéssel és vidám humorral ecseteli a jó mestereknek alkonyuló világát, szokásaikat, életmódjukat. Hőse: Bartal István műhelyt nyit a Bástya-utcában, majd átteszi székhelyét az Újvárosba. Fiatal feleségével sátort állít fel a Kisasszonyi vásárbán. Tarka és vonzó képét kapjuk itt a régi híres vásároknak, képet, mely néprajzi szempontból is értékes.

Megörökitésre találnak a könyvben a portékát áruló kikiáltóknak furcsa mondókái is. A regény körülvezet bennünket a város egész területén. Látjuk az öreg hajóhidat, a folyópartok töltéseit, Révfalu, Sziget, Újváros utcáit. Helyet kap a leírásban a győriek rettegett réme: a majdnem évenként megismétlődő árvízveszedelem is.

Bartal István, a fiatal csizmadiamester, a Rába áradásakor beteg lett, megfázott a mentési munkálatok alatt, sorvadásba esett és meghalt. Az özvegyasszony egyideig próbálkozik az üzlet folytatásával, de nem bírja a versenyt, eladja a műhely felszerelését és árukészletét Bergernek, a cipőgyárosnak, és mint mosónő tartja fenn magát és két fiacskáját.

Az idősebb fiúnak, Józsefnek élettörténetét folytatja a regény. Apja halála után Józsi a realba jár, jól tud rajzolni. Van egy tanára, aki biztatja, menjen művészi pályára. Érettségi után Münchenbe megy növendéknek a festőakadémiára. Hamar belátja, hogy ez a pálya mégsem neki való és visszatér Győrbe, műasztalos lesz belőle és elveszi feleségül régi játszópajtását, Arankát, a tönkrement bőrkereskedő leányát.

Kapcsolatosan az apa és a két fiú történetével résztveszünk sok jó csizmadiamesternek meddő életküzdelmében, tönkremenésében. A kisipar halálra van ítélve. A gyáripar elsorvasztja. A mesteri, sőt művészi munkából lelketlen gyári tucatszám lesz, bővli és fuser-munka. A keletkező nagy gyárak: a vágógyár és az olajgyárak magukhoz szívják a munkaerőket, masinákká degradálva az embereket, akikből minden kezdeményezés, minden művészi törekvés kivész.

A regény folyamán látjuk, hogy milyen volt a város a múlt század vége felé és a huszadik század első évtizedében. A kis Bartal még ismeri a Tűztornyt, látja az új Városháza építését, a nagyszerű vásárterek beépítését, eltűnését.

A régi, kedélyes biedermeyeres város képe megváltozik. A régi családok pusztulásával együtt jár a zsidóság beözönlése és tüneményes boldogulása is. Pusztul minden, ami régi. Kivágják a töltéseknek, utcáknak nagyszerű és hatalmas nyárfáit és satnya akákokat ültetnek helyükbe.

A romlással együttjár a szociáldemokrácia gyors emelkedése is. A valamikor igen előkelő Nádorszállóból népgyűlések helye lesz és sztrájk-tanya. A kis Bartal-ifjú körül megváltozik az élet is. A mécsesét kiszorítja a petróleum, a kőolajat a gáz, a gázvilágítást pedig a villanyfény. Az utcán feltűnik a bicikli, a volt mesterek ezen száguldanak a távoli gyárakba,

divatba jön a fonográf, feltűnik az automobil is, — de a két kultúrapótlék: a mozi és a rádió még ismeretlenek. Pusztul a régi diákromantika is, de a fiúk még labdázhatnak, korcsolyáznak, úsznak és táncolnak; a futball, a tenisz és a regatta, rekordfutás és versenyúszás még ismeretlenek.

Veszendőbe mennek a népszokások, de az úJVárosi facér iparosok még rendeznek farsangi felvonulásokat. Finta egy ilyen farsangi menetet ír le, melyet a rendőrség meg akar akadályozni és amely a Szent Hermandad elnadrágolásával végződik.

Révfaluban, az új töltés köpárkányán elmélkednek a bőrkereskedő és a csizmadiautód az idők változandóságáról. A Baross-út és a Deák-utca cipőüzletei tették tönkre a csizmadiamesterséget. A csizmadialegények kontármunkát vállalnak a különféle Bergerek zsoldjában, mert nem akarnak éhenhalni.

Hogy fogalmunk legyen arról az elégikus hangulatról, amellyel Finta a maga meséjét kíséri, néhány helyet idézünk.

„A régi sóházat, a vásáros, régi Győr város utolsó emlékét is lebontották. A híres lóvásártér helyén már a Bisinger-park ékeskedett cifra házsorával. A lacikonyhák táján gazdag kereskedők gyermekei keverték a homokot s feleseltek németül, franciául nevelőnőkkel. A gabonavásártéren a halálraítéltek vergődésével húzódott meg a kopott körhinta egy-két hajóhinta társaságában, mert már ásták, törték a földet ott is a leánygimnázium fundamentuma számára.

A vásáros csizmadia, magyar szabók, szücsök, kalaposok, bádgosok, kosárfonók, bábosok sátorozó helyét pedig parkírozták. A város sétálni akart a vásárok színterén. A becsületes munka vására helyett a hiúságok vására követelt magának helyet.

Újváros akácsoros főutcájának ódon szállói is régen lakásokra osztódtak már s a valamikori bécsi lókupecokról talán csak a poloska beszélgetett, amelyeket nem győztek irtani a „Bárány“-ba, „Fehér ló“-ba, „Rózsá“-ba, „Csillag“-ba költöző bevándorló családok. (322. lapon.)

A sóház együtt halt a régi Rábca-mederrel, amelyet szintén megúnt a városépítők szeme s elvezették a folyót a Püspökvár alól, ahol a komor Dunával és a csélcsep Rábával együtt ölelkezett össze. A Rábca elbújt a győri ghetto mögé és a Püspökerdő alatt, békés jegenyék mentén keresett utat a Dunába. A virágos töltések között egyre veszett a zöld folyóvíz. A kavicsoshajók szigeteket töltöttek a mederbe s elverték a kövér potykákat, délceg csukákat, kamasz balindokat, fürgé sügereket, piroszszárnyú keszegeket, ostoba kis ökléket a gőzhajószántotta Dunára...

Az olajgyár alól is eltűntek a tarkára festett ladikok, amelyekből pompás fejesekeket ugorhattak a langyos vízbe déli szünet idején az olajos testtel sütőképező munkások.

A halászok is még a Püspökvár bástyafalai alól is elhúzódtak, mert a torkolat tájáról a Rábca meleg vizét kedvelő halcsaládok mind elvándoroltak...“ (323. lap.)

„A szigeti vashíd karcsú íve is hurcolkodni készült. Egy furfangos vagongyári mérnök vállalkozott arra, hogy két uszályhajón épségben elvontatja a Dunán keresztül az új meder hídlábai fölé. A város búcsújárás-ként kereste fel alkonyonkint a haldokló vízpartot, amelynek elhervadt

már minden bája. Mogorván pipált a nyakas olajgyári kémény és éjszánkánként szikrás pirosan izzott a füstje, mert nem nézegethette magát a smaragdos víztükörben. Sokan haragudtak vele hasonlóan, de sokan örültek is. Az utóbbiak a kultúra diadalát s a város rohamos fejlődését emlegették, míg ezek a város idilli szépségeinek pusztulásán keseregtek..." (324. lapon.)

„Ott búsong a Püspökvár bástyái körül a régi, nemes város lelke.“ (329. lap.)

„Ott mosolyog a csöppnyi sétatér. Ott tűnődik a vándor Kisfaludy Károly ércalakja és nézi az agg, töpörödött színházat, ahová mostanában vertek fészket az operettláz bacillusai.“ (329. lap.)

Sajnos, eltűnt azóta a szobor is; rosszabb helyre került — és lebontották a régi színházat is, Magyarország első közsínházát, sok fényes művészi alkotásnak színhelyét. A Kaszinó és a Kioszk-kávéház felépítése szintén nem vált javára a csöppnyi sétatérnek.

Finta Sándor azonban nemcsak a pusztulást veszi észre.

A hanyatlással és szomorúságával szemben jelentkezik a könyvben már a javulás tünetei is. A keresztényszocializmus nem az ellentétek elmergesítésén, hanem azoknak összeegyeztetésén, kiegyenlítésén dolgozik. Feltűnik a regényben a szikár szociológus pap, aki a tömegeket megszervezi és haladást és jólétet hirdet.) Pintér Lászlót ismerjük fel benne, pályáját mint győri újvárosi káplán kezdte a szintén igen erős igazságérzettel átfűtött Barilich Lőrinc plébános oldalán.

A régi Győr apotheosisát írta meg regényében Finta, és bátran mondhatjuk, hogy minden győri embernek kötelessége volna ezt a szép könyvet elolvasnia, csak az a baj, hogy teljesen elfogyott, könyvkereskedelemben nem kapható, sőt még a Nemzeti Múzeum könyvtárában sem található. A regény annak idején, 1932-ben a szerző kiadásában jelent meg. A St. Gabrielben Bécs melletti Missziós nyomdában nyomatták.

Finta Sándor életrajzi adatait nem tudtam megszerezni. Csak annyit tudok róla, hogy kezdetben tanító volt Győrött a Skulthéty-féle magán elemi iskolában. Később Szombathelyre került, jelenleg is ott működik mint elemi iskolai igazgató. Nevet szerzett mint költő és pedagógus.

Az ismertetett győri viszonyokat és győri embereket rajzoló regényeken kívül igen sok elbeszélő munkában találunk elszórva győri vonatkozásokat. Vannak hosszabb regények és életrajzok, amelyekben a cselekmény egyik-másik része a mi városunkban játszódik le.

Ezek közül első sorban figyelmet érdemel Korcsmáros Nándor háborús regénye. Címe: *Az én háborúm*. Regény három kötetben. Írta *Korcsmáros Nándor*. Dante-kiadás. I. 256 lap. II. 232 lap. III. 252 lap.

Az első kötet 25—120. lapig terjedő rész Győrött játszódik, épp így a harmadik kötet egy része is (207. laptól).

Korcsmáros a 19. számú gyalogezredhez vonult be, mint tartalékos közlegény. Segédszolgálatra osztották be a Csapatkórházba. Ott is marad,

míg privátbosszúból egyik feljebbvalója be nem osztja menetszázába, frontszolgálatra. Hónapokig van tehát Győrött. Később megint visszakerül városunkba. A fronton könyvet írt háborús élményeiről. Munkája Károly trónörökös előszavával jelent meg.

„Az én háborúm“ végtelenül érdekes részleteknek sorozata. Így pl. egy audiencia leírása Reichenauben, Károly királynál. A könyv szellemes és gúnyos leírása a háborúnak, teljesen antimilitarista szempontból, hisz a háború a szerző szerint nem más, mint gázság.

Győr városa sokszor fordul elő benne. Leírja a megérkezését a városba.

„Elmentünk a szép tornyos városháza előtt, melynek villanyvilágos toronyórája olyan volt, mint egy helyiérdekű hold.“ Sokszor említi a Kisfaludy-kávéházat. (Azóta már megszűnt, szemben volt a Városházával, a Deák-utca sarkán.) Aztán a Fehér Hajót, a Royal-szállodát, a Baross-utat, a Frigyes-kaszárnyát, a Lloyd-éttermet és kávéházat, a Széchenyi-teret és a „piaristák“ gimnáziumát. Ügyszintén a Kioszk-kávéházat is.

Sok győri embert szerepeltet, így pl. Hegedüs Jenő ezredes igen rokonszenves módon, Fuchs Lajost, a bosnyák 4. sz. gyalogezred ezredesét, Gelsei Bíró Zoltánt, a Dunántúli Hírlap volt szerkesztőjét, Czvikl doktort, Gara Zsigmond ezredorvost, Szabó István volt képviselőt és főispánt. Az utóbbival nem rokonszenvezett, erős és visszataszító karrikatúrát csinál belőle. Szimpatikusnak mutatja be Baros Károly doktort.

Korcsmáros nagyon jó megfigyelő, de gyöngé politikus, pláne a külpolitikát teljesen hamis szempontból nézte. Szerinte a háború nem volt Magyarország érdeke. Pedig az egész háború kettős célkitűzéssel indult: Németország letörése volt az egyik, a másik a Habsburg-monarchia felarabolása.

Korcsmáros könyvében sok humor van, de még több gyilkos satíra. Ha olvassuk, azt hisszük, hogy a háború azért veszett el, mert senki sem tette meg kötelességét, mindenki csak bujkált és síbott. Korcsmáros még meg is dicséri a Drückebergereket. „Az itthonmaradottak mentik meg a nemzetet! Azzal, hogy élve maradnak, vigyáznak bőrükre, egészségesek maradnak. Az utókor nem fogja keresni, hogy ez, vagy az azért derék ember és erős ember, mert apja vagy ő gyáván kivonta magát a háborús szolgálat alól... A nemzetet az ügyes és szerencsés „gyávák“ mentik meg a jövőre számára. Elesni a hazáért annyi, mint nem tenni többet érte, megmaradni annyi, mint önmagáért és a közösségért felelősségteljes munkát vállalni.“ (I. k. 190. lapon.) A szerző itt bort prédikál, de mint katona vizet ivott, azaz éppen az ellenkezőt cselekedte, hiszen kitüntetésekert kapott.

És a könyvének körülbelül az a tartalma, hogy elmeséli, miként lett belőle, a közlegényből kadét, tiszthelyettes és végül hadnagy.

Győr városát nem írja le részletesen, de sűrűn emlegeti utcáit, épületeit, név szerint a Felsőbb leányiskolát, amely akkoriban kórháznak szolgált és az Ipariskolát, melynek ugyanaz volt a sorsa. A győri viszonyokat jól ismeri, említ sok helybeli pletykát és kanapépört, így említi még dr. Petz és dr. Czvikl közt dúló sajtópolémiát is.

A regényben túlteng az erotika. Sok szerelmi kaland leírását találjuk, még olyat is, amely nem tűri a nyomdafestéket.

Aki szereti a pletykát és a szatírárt, jót mulat a regényen. A győri vonatkozások miatt kétszeres gaudiummal olvassa el minden győri.

Kassák Lajos „Egy ember élete” című önéletrajzos regényében elég nagy helyet juttat Győrnek, különösen az első rész második kötetében.

Kassák elmondja, hogy a Felvidék egy kisebb városkájában, Nyitrán született. Apja alkalmazottja volt egy patikának, német eredetű ember. Lajcsit a gimnáziumba írták be, de készakarva nem tanult, az év végén megbukott több tantárgyból. Lakatos akart lenni, beszegődött Sporni mesterhez. Egy pár év múlva felszabadult és egy rokonának biztatására 16 éves korában Győrré ment gyalog. Nagybácsija fogadta, ott lakott vele együtt egy idősebb asszonynál két másik munkással. Lajos néhány hetet ott töltött mint vendég. Szerelmi viszonyt kezdett a kamasz a kosztadó asszonnyal, aki már közel járt a hatvanhoz. Az egyik lakótársa bejuttatta a vagógyárba. Egy faépületben, barakban, laktak a gyár mellett. A lakatos-legény egy napig szöveget hordott az építés alatt álló hídhoz, de másnap már beállt kalapálni és ezért három napig tartó izomlázt is kapott. A ráverőknél dolgozott. Leírja a vasesztergályosok és a kovácsok műhelyeit is. Kassák nagyon szeretett festegetni és vasárnapjait ennek a kedvtelésének szentelte. Megfürdött egy párszor a Dunában, át is úszta egyszer a csónakház mellett.

Nyolc hétig dolgozott a vagógyárban, akkor visszaadták neki a munkakönyvét. Akiaknak felmondtak, azok a városban mint munkanélküliek lézengtek. Pár hét múlva visszavették ezeket, de még mindig mint új munkások szerepeltek, mert ez így volt előnyös a gyárigazgatóságnak. A háborúelőtti Győrből, úgy látszik, keveset ismert. A város leírása teljesen hiányzik, de a munkásélet rajza igen erőteljes. Igen sok és jól ellesett párbeszédben ismerkedünk meg a győri munkások helyzetével és a terjedő szocializmussal. A győri viszonyokkal és győri élményeivel a szerző körülbelül húsz oldalon foglalkozik.

Egészen más környezetbe és a régi romantikus világba vezet el bennünket Darnay Kálmán szép regénye „Testőrszerelmek”.

Az előszóban a kiváló szerző megírja, hogy átutazóban betért a győri bencésekhez, akiknél már sok jó estét töltött. Vacsora után elment Lovas Elemér szobájába és onnét vitte a maga szobájába Kisfaludy Sándor ifjúkori művét olvasni, a Seneca tragédiáját. Mert a győri bencések őrizetébe került a Kisfaludyak téti frásbeli hagyatéka. Darnay a vánkosa alá tette a kéziratot és ennek a varázslatos hatására tévedt el álmában Kisfaludy Sándor ifjúságába és végigálmodta a költő első szerelmeinek történetét. És álmát most megírja. A regényes történet folyamán többször említi Győrt, megírja, hogy Kisfaludy Sándor, ha Győrbe jött, mindig a Fehér Hajóba szokott szállni.

Laczkó Géza regénye „Noémi fia” tele van győri reminiscenciákkal. Elmondja Lányi Arabellának, azaz Laczkó Aranka színésznőnek történetét, aki egy ideig a győri színháznak volt drámai szendéje. (Koltai Virgil szerint 1882—1890 szerepelt

Győrött, mint hajdanában édesanyja Laczkóné is. a mult század ötvenes és hatvanas éveiben.)

A regény jó része városunkban játszódik.

„A kicsi, rozoga, magtárszerű színház ott a Rába szigetén meleg kamillaillattal volt tele s a nagy babérkoszorú szalag csomójára egy rózsaszín moiré-papír boríték volt tűzve, rajt aranybetűkkel „108 frt“ és belül „a Győri Nőegylet“ gyűjtése Lányi Arabella jutalomjátékára, a „Kaméliás hölgy“-re. A Kaméliás hölgy előadása után Kaszinóbál volt, amelyen a meghívott színésznőt melegen ünnepelték.

De ő jaj, a víz elöntötte másnap a szigetet és a színházat is.

„A sziget felől a híd is víz alatt volt s túl rajta valószínűtlen tájképnek állott a vízszin emelt, lengő, csillogó talajában pusztá épület és tehetetlen liget.“

„— Hát, gyerekek — folytatta Kálnokinak is mézes lejtésű szava — én voltam odaát ladikon: nézőtér, színpad, öltöző csupa mocskos, csirizszagú víz. Ott egyhamar nem lehet játszani!... Mi lesz? Hát éhen nem halunk, átmegyünk egy hónapra Szombathelyre. (96. l.)

A regény Lányi Arabella színi pályájának leírása. Szende, hősnő, végre anyaszerepeket játszik. Regénye van Szillághy Dénes nevű negyvennyolcas képviselővel és földbirtokossal, és ettől születik fia; a regény tőle nyeri el elnevezését, célozva Jókai Aranyemberére és a Senki szigetére. Győről sok szó esik a könyvben, de minden bővebb leírás nélkül. Emlegeti a Tejfeles-közt, a mai Kovács Pál-tucát.

A könyv nagyon jó képet fest a vándor színtársulatok életéről. Mint ilyen jobban tájékoztathat bennünket, mint a száraz adathalmaznál egyebet nem nyújtó színtörténelmi munkák: milyennek látták a művészetüket és teljesítményüket maguk a színészek és milyen szellemi kapcsolatot létesítettek maguk között és a közönség között. Laczkó Géza könyvéből megismerjük a mult századvégi színpadi irodalmának híresebb darabjait is.

Végül Ormos Gerő regényét is említjük sok győri vonatkozása miatt, „Az alma messze hullt“ (Singer és Wolfner, 1942. 560 lap.) egy paraszt-Buddenbrocks-regény. Három parasztgeneráció történetét mondja el igen közvetlen, szívhez szóló és helyenként kedves humorú, mindvégig érdekes előadásban.

Egy nyitramegyei magyar parasztnak, Juhász Imrének fia születik. Ennek a történetét kapjuk az első részben. Antal kemény harcot folytat a földdel, az időjárással, a sorscsapásokkal. Emelkedni akar és fiából mesterembert, polgárt óhajt csinálni. Antal fia: István csizmadia lesz, de őbenne is megvan a fölfelé-törekvés; tehát otthagyja a kaptafát; vasutasnak áll be; pályaoír lesz belőle, majd raktárnok és raktárfőnök. Most kiűt a világháború. István katona lesz, kimegy a frontra, családja addig koplal és elrongyosodik. Mire hazajön, kitör a forradalom. A csehek megszállják Nyitrát, és a magyar vasutasoknak menekülniök kell. Istvánék Győrbe kerülnek. Először vagonlakók a teherpályaudvaron, majd lakást kapnak az Ágyúgyári telepen. Győrött nő fel István fia: Imre, aki gimnáziumot végez a bencéseknél, majd érettségi után Pestre kerül jogásznak. Doktorátust tesz és

magánhivatalnok lesz belől. A három férfinemzedék mellett három nő is áll, ezek is „felfelé züllebenek“.

A könyv erős szociológiai tanulmányon is alapszik, a parasztság vergődését, elproletárosodását mondja el; ez az igazi „Elsodort falu“, a városba tóduló falusi lakosság tragédiája. A paraszt hontalanná válik, ha elveszti a földet a lába alól. A második részben, de még a harmadikban is, szerepel a derűlátást ragályosan terjesztő, mély humorú és melegszívű csizmadiamester Topcsik, a regény legsikerültebb alakja.

Bennünket itt a regény harmadik része érdekel. Itt olvasuk a győri teherpályaudvaron és a győri ágyúgyári telepen folyó életnek tarka leírását. Szerepel benne az Iparcsatorna, az Árpád-út, a Baross-út és Révfa is. Látszik, hogy az író otthonos volt a városunkban. Jó korképet festett a proletárdiktatúra után következő sötét és reménytelen időszakról.

A 457—495. lapokon folyó történet Győrött játszódik le. A regény minden ízében kiváló alkotás.

* * *

Tárgyilagos összefoglaló ismertetésemnek a végére jutottam.

Nem annyira a művek esztétikai méltatására törekedtem, hanem inkább a győri szempontok előrehelyezésével azoknak tartalmi elemzése volt a főgondom és célom, mert hiszen azt akartam megállapítani, hogy milyen szerepe van városunknak a magyar szépirodalomban. Ezeknek a műveknek irodalmi értéke nagyon különböző.

Azt hiszem, hogy ismertetésem kedvet fog csinálni néhány kutatónak, hogy adataimat kiegészítse. Jól tudom, hogy felsorolásom hézagos és sok pótlásra szorul. A régi győri ujságok évfolyamai, a kalendáriumok még sok győri elbeszélést temettek el és lehet még sok győri történet folyóiratokban, sőt kéziratban is. Kovács Pál és Gárdonyi Géza novelláit is át kellene kutatnunk, vajjon akad-e bennük is valamilyen győri vonatkozás vagy reminiscencia.

Legjobban örülnék pedig, ha valamelyik írónk összefoglalásom elolvasása után kedvet kapna olyan történelmi regény írására, amely méltóképen idézné fel várostörténelmünknek nagy napjait, Pálffy és Schwarzenberg korát, vagy a napoleoni háborúnak győri eseményeit.

